

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ» У ДЗЕРКАЛІ ДІАСПОРНИХ ЧАСОПИСІВ: ДАЙДЖЕСТ 1958–1992 рр.

У присвяченому «Українському історичному журналові» дайджесті публікацій діаспорної преси висвітлюється багатопланова реценція цього часопису впродовж 1958–1992 рр. Аналізується різноманітна проблематика та зміст публікацій, спрямованість і засади редакційної політики, показники тиражів, вплив політичної кон'юнктури й ідеологічних метаморфоз на дослідницькі практики істориків в УРСР.

Ключові слова: *«Український історичний журнал», українська радянська історіографія, діаспора, діаспорні автори, реценція.*

Зазвичай будь-яка реценція передбачає наявність часової, просторової, культурної, соціокультурної чи якоїсь іншої відмінності, інакшості, чужості, метафорично кажучи – певного віддалення, своєрідної реальної або гаданої дистанції до об'єкту, явища чи процесу сприйняття. Саме ця віддаленість робить реценцію доволі захопливим пізнавальним дійством, особливо в тому випадку, коли вона спирається на багатоманітну й переконливу мотивацію. Отож часто-густо реценція спрямовується переважно та навіть винятково на виявлення й фіксацію іншості, хоч іноді несподівано відкриває риси схожості, подібності чи, принаймні, аналогічності.

Зрештою, процес реценції спричиняє як несподівані, інколи навіть разючі відкриття, самобутні рефлексії та цікаві спостереження, так і низку курйозів, непорозумінь, спотворень, зумовлених віддаленістю об'єкта чи процесу. Не варто забувати також і про вмотивованість або налаштованість спостерігачів на здобуття певного результату чи технологічні особливості процесу сприйняття, спостереження, аналізу тощо.

«Український історичний журнал» як об'єкт реценції сприймався на теренах діаспори доволі складно й неоднозначно. З одного боку, часопис безперечно належав до об'єктів, розташованих за межами «залізної завіси», себто знаходився в культурному просторі, контрольованому радянським тоталітарним режимом. Звісно, це волею-неволею нав'язувало певні штампи сприйняття, зокрема алгоритм біполярного мислення й політичної конфронтації, властивий добі «холодної війни». З іншого боку, журнал був органом українських науковців, які за ідеологічних передумов і політичних обставин радянської України студювали українську минувшину, хоч і в доволі викривленому, заангажованому, спотвореному вигляді. Тому до природної цікавості дослідника – як це відбувається там, за «східним муром»? – долучалися ностальгійні спомини, компаративні сюжети щодо власного еміграційного буття, які позначалися й на реценції «УІЖ». Не випадково чимало діаспорних дослідників намагалися віднайти обнадійливі риси у скупій хронікальній інформації, листах до редакції, публікаціях часопису, котрі відрізнялися від звичного ідеологічного канону тощо. Це вносило до реценції неоднорідні смислові елементи, коли у сприйнятті чужого, республіканського й підрадянського журналу прагнули віднайти, побачити хоч невеличкі, але близькі чи схожі риси.

За жанровою та видовою належністю діаспорні публікації, тією чи іншою мірою присвячені «Українському історичному журналові», представлено у вигляді доволі строкатого спектра: невеличкі спеціалізовані рецензійні огляди часопису, загальні огляди преси та видавничих практик в УРСР, рецензійні розвідки з приводу окремих публікацій, розміщених на сторінках журналу, полемічні статті, бібліографічні нотатки,

наукова хроніка, редакційні коментарі та відгуки, стислі газетні дописи, фрагменти з наукових розвідок тощо. Вони публікувалися як у часописах наукового та літературно-наукового спрямування («Українська літературна газета», журнали «Український історик» і «Сучасність» й ін.), так і в періодиці загального призначення, приміром у найстарішій українській газеті «Свобода», мюнхенському двотижневику «Сучасна Україна», альманахах-щорічниках Українського народного союзу тощо.

Із-поміж авторів згаданих публікацій було чимало визначних науковців, як-от Л.-Р.Білас, Л.Р.Винар, Д.Гусар-Струк, О.Домбровський, М.-Б.Ждан, І.Лисяк-Рудницький, І.-М.Мигул, Я.Пеленський, О.Пріцак, І.-П.Химка, Р.Шпорлюк та ін. Навіть звичайний перелік цих імен свідчить про те, що «Український історичний журнал» привертав увагу багатьох діаспорних учених, які спостерігали, аналізували, розмірковували щодо тенденцій академічного життя на обширах радянської України.

Особливості рецепції «Українського історичного журналу» в різних діаспорних часописах не завжди простежуються виразно. Почасти це спричинено тим, що журнали й газети видавалися в різних осередках культурного та наукового життя української діаспори у США, ФРН, подеколи складом авторів публікацій, зокрема належністю їх до різних генерацій учених.

Приміром, на сторінках «Українського історика» більшість дописів мали конкретне спрямування, зокрема були присвячені певним публікаціям «Українського історичного журналу», або пропонували невеликі критично-аналітичні огляди його змісту за якийсь проміжок часу чи невеликі хронікальні нотатки, котрі містили актуальні коментарі. Мотиви протиставлення й ідеологічного іншування в рецензіях, замітках і хроніці «Українського історика» пролягають доволі виразним рефреном, хоч низка дописувачів віднаходили й позитивні риси.

Незважаючи на те, що газета «Свобода» помітно різниться від «Українського історика» видовим спектром публікацій, зокрема побутуванням редакційних заміток або повідомлень із коментарями щодо певної події, тональність, зміст і продуковані смисли в дописах обох часописів, присвячених «Українському історичному журналові», доволі близькі. Скажімо, полемічну статтю-відповідь О.Домбровського на інтерв'ю тодішнього головного редактора «УІЖ» Ю.Кондуфора про видання історичного атласу в діаспорі й підготовку альтернативного проекту в УРСР уповні можемо уявити на сторінках «Українського історика», особливо коли взяти основні конотації цього тексту. Подібні мотиви віднаходимо й у низці редакційних дописів найстарішої української газети та хронікальних нотатках «Українського історика».

Натомість рецепція «Українського історичного журналу» на шпальтах мюнхенської «Сучасності», а також її попередників – «Української літературної газети» та «Сучасної України» – виглядає більш розмаїтою та динамічною. Значною мірою це пояснюється як періодичністю – журнал «Сучасність» був місячником, так і профілем цього видання, котре вміщувало не тільки наукові, а й літературні дописи, огляди культурного життя тощо. Передусім упадає в очі те, що «Український історичний журнал» згадувався на сторінках «Сучасності» у більш широких контекстах, зокрема у зв'язку із загальною культурною ситуацією в УРСР, основними тенденціями наукового життя тодішньої радянської республіки, видавничими практиками, метаморфозами в республіканській партійній номенклатурі, провідними трендами радянського політичного курсу тощо.

Сюжети, котрі спричинилися до появи дописів і заміток, в яких висвітлювався «Український історичний журнал», були доволі різноманітними, що загалом

демонструє багатоманітний, калейдоскопічний характер рецепції. Передусім це – реакція на ті чи інші публікації «УІЖ», редакційна політика часопису, зміни редколегії, коливання тиражу в різні роки, аналіз проблемно-тематичного діапазону надрукованих статей, відгуки на критику «буржуазних і націоналістичних фальсифікацій» тощо.

Проте в рецепції журналу простежуємо й інші сюжетні лінії, часом доволі несподівані. Наприклад, вдалиий полемічний вислів директора Інституту історії АН УРСР К.Дубини на Віденському міжнародному історичному конгресі у вересні 1965 р., який порівнював «Український історичний журнал» та «Український історик», спричинив розмаїті відгуки й рефлексії в діаспорній пресі. Іноді ті чи інші висловлювання відображали світоглядну позицію інтелектуала, приміром, як у випадку з добре відомим пасажем Д.Чижевського про науковий рівень «УІЖ», сповнену вбивчого сарказму.

Та траплялися й непорозуміння, зумовлені складнощами рецепції. Приміром, розвідку Ф.Шевченка про повернення М.Грушевського до радянської України, опубліковану 1966 р., діаспорна преса спершу оцінила доволі скептично й лише згодом сприймала її як поодинокую спробу часткової реабілітації автора монументальної «Історії України-Руси».

Із-поміж окресленого масиву діаспорних публікацій істотно вирізняється вміщена в «Українській літературній газеті» рецензійна стаття та, водночас, історіософське есе Л.-Р.Біласа «Діалектика і дискусія». Ця синтетична за видовою належністю публікація сполучала принагідні спостереження читача з витонченою філософською та культурологічною критикою марксизму і практик його побутування, точніше спотворення на ниві радянського історієписання, котрі демонструвалися на прикладі перекручень та ідеологем окремої статті, уміщеної в «Українському історичному журналі».

Хронологічно діаспорні публікації, в яких простежується виразна рецепція «Українського історичного журналу», охоплюють період від 1958 до початку 1990-х рр. Такі хронологічні межі зумовлено тим, що після розпаду СРСР відкрився безпосередній доступ до найрізноманітніших каналів інформації, зокрема можливість вільно відвідувати пострадянську Україну. На цьому тлі зацікавлення часописом поступово зросло.

Подані нижче публікації або окремі уривки-витяги з них охоплюють проміжок 1958–1992 рр. Їх розміщено за хронологічною послідовністю. Окрім діаспорних авторів додано уривок із допису історика Я.Дашкевича у «Сучасності». У представленій добірці не враховано публікації у журналі «*Recenzija: a review of Soviet Ukrainian scholarly publications*» (1970–1979 рр.), в якому систематично аналізувалися радянські студії та наукові видання, позаяк цей часопис заслуговує на окреме дослідження. Пропонований дайджест є вибірковою й ознайомчою, а не репрезентативною збіркою публікацій, присвячених «Українському історичному журналу», котра не претендує на повноту охоплення та представлення матеріалів діаспорної преси з цієї проблематики.

Збережено виділення курсивом як окремих слів, так і фрагментів текстів першодруків. Пропуски окремих частин тексту, котрі безпосередньо не стосуються «Українського історичного журналу», позначено [...]. До текстів додано уточнюючі зауваги. На відміну від наших приміток посилення авторів публікацій позначено астериском (*). Друкарські огріхи та помилки виправлено без застережень.

*Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ О.В.Ясь*

Діалектика і дискусія

Закінчив читати 2(4) число «Українського історичного журналу». Як зубожілою внутрішньо мусить бути – або як нечувано міцною – людина, що може, але й мусить, витримати, рік за роком, усе своє життя, таку, і тільки таку лектуру! Мимоволі збуджується страшний сумнів: чи може вона бути ще насправду людиною? – Вірю, що може, і хилю голову перед нею, перед одиницями, які, як потопельники, борються за своє життя, своє людське я, і почуваю себе винним: як той, що, не вміючи плавати, з берега приглядається до смертельного борсання потопельника. Все-таки стрибнути в воду – в надії на чудо або щоб позбутися закидів сумління? Але, ах, самообманом є саме формулювання цієї думки, коли знаєш наперед, що вона чисто теоретична. Надії не можна собі засутерувати¹. А в суєттю дійсно вірити.

Читання мусів розділити на кілька «засідань». В перервах між ними відпочивав, читаючи есей голландського історика Пітера Гейла про Наполеона². Який інший світ! Світ, в якому, як каже Гейл, «історіописання можна вважати за безконечну дискусію».

Роля дискусії в журналі дуже обмежена. Залишки її зустрічаємо лише хіба в відділі рецензій. І це, мабуть, тому єдиний відділ, який можна читати. Його існування виправдує поки що появу журналу – щонайменше для мене.

Але два перші відділи: «Статті» і «Повідомлення», що покривають понад 100 сторінок – із 159 – цього двомісячника?

Хочу бути чистим «істористом», забути хоч на час всі оцінки, які є вислідом моєї іншої думки про історію, про завдання історика; виключити себе і, як Ранке, старатися тільки «зрозуміти». Що? Зрозуміння мало б бути все тільки функцією «я», отже виключення «себе» неможливе? – Залишім це і всяке «філософування». Мені йдеться про те, щоб стриматися від моральних оцінок: добре чи зле, «поступове» чи «реакційне» (що врешті те саме). [...]

[...] Дуже характеристичною для сучасного радянського історіописання видалась мені стаття В.С.Ковалю про «Імперіялістичні пляни США в другій світовій війні». Тема, безумовно, актуальна, можна боротися і заслужитися. Характеристичною, однак, не тільки з уваги на це, але, головню, на наступне.

Автор безперервно говорить про американський «імперіялізм», з якого «дійсність жорстоко поглузувала» і т. п. Тут на думку прийшов мені Маркс.

¹ Навіяти.

² Очевидно йдеться про студію: *Geyl P. Napoleon, for and against.* – New Haven, 1949. – 477 p.

Я згадав його «Критику гегелівської філософії права», коментуючи 269 параграф якої Маркс писав:

«Він (Гегель – Л.Б.) розвиває своє думання не від предмета, а предмет від думання, від думання, яке заспокоїло себе в абстрактній сфері логіки». Цю форму думати називає Маркс «явною містифікацією».

Чому? Він ставить питання, чи такі поняття, як «імперіялізм», «дійсність» (Н.В. це не є поняття, які дійсно бере до уваги Маркс, я наводжу їх тільки шляхом аналогії) існують самостійно, чи існує, приміром «мудрість»? – Справу маємо завжди тільки з «мудрими» (суб'єктами) – якщо взагалі маємо. Поняття «мудрість», «імперіялізм» і інші – це тільки прикмети справжніх суб'єктів, *присудки*. «Ошуканство» Гегеля полягає, за Марксом, в тому, що він *робить присудки підметами*, рушіями історичного процесу. Правда, в цьому питанні Маркс не завжди був послідовним, але ця його теза стала вирішальною для його перевернення «догори ногами» ідеалістичної філософії Гегеля. І писати Ковалеві, що «дійсність жорстоко поглузувала» – чи не клясичний приклад такої містифікації, так характеричної для радянської дійсності. Що ж, без цієї містифікації треба було б сказати, що глузувати, «жорстоко глузувати», доручено йому – «згори» (очевидно не світовим духом) Гегеля, а, скажимо, партією, яка цей дух заступає). Але чи таке глузування не звучало б дещо миршаво й малопатетично?

Зробивши присудок підметом, відчиняємо двері до іншого світу, світу, якого ми є творцями, богом. Цей, в певнім (і властивім) сенсі ідеальний, замкнений у рамках логіки світ, вступає тепер у своєрідно «діалектичний» стосунок до світу реального. Так, говорячи про американський імперіялізм, ми (тут Коваль) формулюємо, приміром, так:

«Американський імперіялізм не міг не прагнути поширитися на весь світ...» (стор.54). Висновок логічний, бо ж з вкладеного в слово «імперіялізм» сенсу впливає його дія, цілі і т. д. Шляхом абстракції перетворивши присудок на підмет, ми опинилися в завороженому, абстрактному світі, що продукує все нові абстракції, в світі всецілої, безконечної містифікації, в якому наука, дослідження стають непотрібними. В понятті «американський імперіялізм» є заключний зміст цієї і всіх інших «наукових» праць на тему американської політики, історії і т. п. Робота «науковця» полягає в тому, щоб поставити між світом реальним і цим абстрактним, містифікацією, знак рівняння, на підставі джерел «довести», що містифікація є не містифікацією, а дійсністю, а світ реальний – її «відбиткою». Тому «наукові» статті й праці методично є дедукціями і мають з наукою мало спільного. Тому властивим завданням науковця є відповідне наświetлення і препарування джерел включно з вигаданням цілих цитат, як це робить, приміром, Коваль (на стор.61) «цитуючи» з американського оригіналу (мовляв, з книжки «Postwar Foreign Policy Preparations, 1939–1945», Вашингтон, 1949) пасус³, якого нема в оригіналі: «Консультативна рада проводила свою роботу в умовах, які докорінно відрізнялися»... (аж до) «найбільша фундаментальна непевність у наслідку війни зникла: перемога могла бути досягнута».

³ Пасаж.

І ще одно: питання – хто кого містифікує, яке можна, здається, звести до альтернативи: Коваль історію чи історія Коваля? Але, може, щоб правильно на нього відповісти, треба врахувати їх діалектику, бо ж, хоч годі заперечити, що містифікація це теж присудок, фальшиво зроблений підметом (в подвійному значенні: як підмет і через підмет), раз вона є фактом, маємо справу з двома підметами: цим фальшивим і дійсним (в нашому випадку Ковалем) і обидва вони поставлені взаємно в відношення тези й антитези і знімаються в синтезі, яка містифікацію потенціалізує аж... Годі.

«Заратустра» Ніцше розпочинає свою науку проповіддю про три перетворення: «Три перетворення Духа назву вам: як дух стає верблюдом, верблюд левом, і, врешті, лев дитиною». Верблюдом є людина чи спільнота, опанована духом авторитарним чи тоталітарним; її найвищі вартості їй накинени, але вона апробує їх, не розвинувши ще своїх власних, не ставши сама собою, власним своїм суб'єктом. В другій фазі верблюд стає левом: скидає з себе всі тягарі, авторитети, обов'язки. Це фаза визволення, відкриття свого власного я, фаза негації, відчуття безмежної свободи: фаза антитетична, руїнницька. Перетворення лева в дитину символізує перехід від негативної до позитивної творчості: від знищення накинених авторитетів до створення нового, власного світу вартостей, без яких життя неможливе.

Ця тріада, яка містить в собі повну й єдину дійсну, як думаємо, діалектику, в комуністичному світі Сходу Європи, світі, опанованому Московщиною, не дійсна. Цей світ знає тільки заміну однієї тези другою, одного авторитету – другим: все тільки заміну тези її негацією, *діалектику без синтези*. Але така діалектика, діалектика без дискусії, не є справжньою діалектикою, є її містифікацією.

Білас Лев. Діалектика і дискусія // Українська літературна газета (Мюнхен). – 1958. – №8 (серпень). – С.8

Історія і політика в УССР

[...] На повищу тему, дня 22-го листопада 1958 р., виголосив доповідь д-р Ярослав З. Пеленський. Доповідач представив ситуацію, що постала для української історіографії в УССР після XX-го конгресу КПСС. Періодизація української історії, реабілітація деяких українських істориків і використання історії для політичних цілей в різних обставинах і варіантах були основними вихідними доповіді. Звичайно, доповідач протиставляв сучасну ситуацію, в цій чи не найважливішій ділянці для української культурної самобутності, періодові сталінізму й поодинокі потягнення партії відносно проблем української історії, а також голоси, що почалися то тут, то там відзиватися в обороні відрубності історичних процесів в Україні від таких же в Росії; аналізував і

робив висновки про їхнє значення в ділянці політичній. Поодинокі висновки й твердження, висунені доповідачем, як, нпр., що під тиском здолу⁴ режим мусів поступитися частинно українській історичній науці, внаслідок чого появляється «Український історичний журнал», а також деякі монографічні публікації, що правдоподібно не побачили б світа ніколи; що тільки солідними науковими працями українська еміграція може боротися проти викривлювання і підтасування цілих періодів української історії, були прихильно прийняті присутніми... Якщо ідеться про останнє твердження, то завдання остільки важче, що на службі режиму стоять цілі кадри кваліфікованих людей, знання й ерудиція яких будуть і надаліше використовувані для того, щоб засобами, вживаними в науці, підґрунтувати фальшиві твердження. [...]

Л.М. Історія і політика в УССР // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1958. – 12 грудня. – №239. – С.3

Вступ до спотвореної історії

«Український історичний журнал», чч.1, 2, 3. 1957, Київ, видавництво АН УССР, стор.167, 162, 159.

Редакційна колегія: Ф.П.Шевченко (відповідальний редактор), І.Л.Бутич, І.О.Гуржій, М.Р.Доній, В.А.Жебокрийський, П.М.Калиниченко (заст. відповідального редактора), С.М.Королівський, І.П.Крип'якевич, П.А.Лавров, Г.М.Мултих (заст. відповідального редактора), В.М.Самофалов, Г.М.Шевчук (відповідальний секретар)

Не вина редакції чи рецензента, що лише тепер реферуємо появу перших чисел «УІЖ», що йому присвячуємо багато уваги з публіцистичного і професійного обов'язку. Вина лежить по боці своєрідними методами оперуючої советської книготоргівлі і земляків, які «мають більше страху, ніж любови до батьківщини». Вони, до речі, повинні бути зацікавлені в тому, щоб за кордоном можна було своєчасно отримувати наукові і навіть популярно-наукові видання замість нудної і дурної пропагандивної халтури. Але під цим поглядом вони, мабуть, трохи наслідують таки емігрантських пропагандистів.

Вступна редакційна стаття (ч.1, стор.3–9) переповнена відомими пропагандивними заявами, вартість яким нам уже добре відома і які не мають з історією нічого спільного. Поруч них є також правдиві зауваги, що в 1957 році існував в СССР тільки один історичний журнал (самозрозуміло, російський), що «УІЖ» «є поки що єдиним в республіці історичним друкованим органом», що Україна мала тісні зв'язки з західньо- і південнослов'янськими народами, що схематизм є однією з причин відставання української історіографії і, врешті, що допоміжні історичні дисципліни занепали. В одному місці автори редакційної статті пробували заговорити нормальною мовою, заявляючи,

⁴ Знизу.

що «справжня наука може з успіхом розвиватися лише при наявності боротьби думок», але кінцеві акорди про «партійність», боротьбу з «ревізіонізмом» і «буржуазним націоналізмом» відгонять відомим штампом і обскуною обрядовщиною.

Якщо йдеться про статті «УІЖ», то можна цілком сміливо твердити, що редакція від самого початку існування журналу не була в силі розв'язати цю проблему, – і це, мабуть, також з причин, від неї не залежних. Спробу І.П.Крип'якевича накреслити «Соціально-політичні погляди Богдана Хмельницького» (ч.1, стор.94–95) не можна в жодному разі трактувати як повне віддзеркалення його знання матеріалу. Вона, подібно до його монографії про Б.Хмельницького⁵, є тільки показником того, що він не може сказати. А це також вимовне. І.Д.Бойко написав дуже обережну статтю з приводу сторіччя з дня народження Д.І.Багалія (ч.2, стор.105–109) і належить тим самим до перших, які пробували частинно реабілітувати цього видатного українського вченого. Останні, вже офіційні заяви, дають право думати, що деякі твори Багалія можуть бути перевиданими.

Більшість статей цих трьох чисел «УІЖ» могла бути взагалі не написана. Вони є звичайною публіцистикою, і то на низькому рівні. Найпримітивніша з них вийшла з-під пера випробуваного сталініста А.В.Лихолата (ч.2, «Комуністична партія – організатор перемоги соціалістичної революції», стор.3–22). Тут мова і про те, що в час боїв під Крутами Центральна Рада мала в Києві 20 тисяч війська, які билися проти чотирьох тисяч робітників, і про те, що за Центральної Ради повішено 1500 робітників (Лихолат – майстер від провокації) і подібні історичні «факти». Виступи М.І.Супруненка, Р.Г.Симоненка, О.Ю.Карпенка годі назвати всебічним виявом їх наукових можливостей. Кожний з них знає, мабуть, більше, ніж пише, але власне в цьому і полягає трагедія українського історика в УРСР.

Хоча стаття В.І.Неточаєва («Діяльність рад на Закарпатті в 1919 р.», ч.1, стор.55–69) не відрізняється від інших, коли йдеться про її науковий характер, проте вона характеристична своїми поясненнями двох проблем з історії Карпатської України. Насамперед маємо апробату⁶ включення Руської Крайни (тобто Карпатської України) в угорську комуністичну республіку (що було напевно явищем «прогресивним»)!? Далі маємо оцінку тодішніх комуністичних сил на Карпатській Україні. Аналізуючи ситуацію на Закарпатті в 1919 р., автор робить наступні висновки: «Проте, розглядаючи всі ці події, не можна забувати, що революційний рух на Закарпатті, особливо рух селянства, ще в значній мірі залишився стихійним, мало зорганізованим, а нечисленні тоді комуністичні групи, що об'єдналися з соціал-демократами, не могли в багатьох випадках по-справжньому цей рух очолити і спрямувати. Комуністична партія, що об'єдналася з соціал-демократами, не тільки послабила свій вплив, але фактично перестала існувати, а тому не могла повести трудящих» (стор.61). Іншими словами, комуністична партія не мала природної бази.

⁵ Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф.П.Шевченко. – [1-ше вид.]. – К., 1954. – 534 с.

⁶ Схвалення.

Цікавим матеріалом можна назвати обговорення різних праць західних і українських еміграційних авторів. Цікавим не своїм діловим підходом чи речевими вказівками, а радше тенденцією, яка вказує на певні аспекти большевицької української політики. До цього матеріалу належить у першу чергу огляд О.Д.Войни (українського підсоветського дипломата і завідувача відділу загальної історії і міжнародних взаємин Інституту історії АН УРСР, який помер 23 вересня 1957 р. (п. н. «Про деякі сучасні фальсифікації історії радянської України в буржуазній історичній літературі» (ч.1, стор.137–142), в якому у відомий спосіб коментовано праці і статті А.Е.Марґоліна, К.А.Маннінга, В.Коларжа, Дж.С.Решетаря, І.Майстренка, Дж.Армстронґа, Г.Прокопчука, Л.Шанковського і Д.Андрієвського. По смерті Войни годі з ним полемізувати⁷. Продукція відділу загальної історії і міжнародних взаємин Інституту історії АН УРСР говорить сама про ту сумну ролю, яку він відіграв на відтинку української науки. Про його дипломатичну діяльність історія української дипломатії дасть у свій час належну оцінку. Рецензійна стаття А.М.Шлепакова («Англо-американська буржуазна історіографія про возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі», ч.2, стор.118–122) відповідно насвітлює праці низки західних авторів^{1*}.

Українські підсоветські автори невдоволені з того, що деякі західні автори порушують у своїх працях українську проблематику. З тонації статей підсоветських авторів вичувається, що вигідніше було б для них промовчання. Проте різні непродумані, а головню невірні інформації західних авторів дають змогу советським рецензентам використовувати їх політично проти Заходу. Треба згори сказати, що автори, яких цитує Шлепаков, не дуже вдоволені об'єднанням українських земель в одній державній формації. Тримаючися шттивно⁸ концепції кордонів з 1939 року, вони, з одного боку, боронять реакційні позиції, а, з другого, посередньо сприяють советській політичній пропаганді, яка має об'єктивні аргументи для поширення антизахідних настроїв.

З надзвичайно гострими нападами виступив В.С.Савченко в 3-му числі «УІЖ» проти англомовного журналу «Юкреніян Квотерлі» (1956–1957) в статті «Українські буржуазні націоналісти на службі американського імперіалізму» (стор.138–146). Зробивши втерте загальникове ствердження, що «Юкреніян Квотерлі» «набив собі руку на веденні ідеологічної диверсії», автор широко обговорив різні виступи чужинецьких і українських співробітників цього журналу. Не будемо входити в окремі його ствердження і насвітлення. Вони найкраще свідчать про те, що Савченко приломив собі руку у справі публіцистичного скандалізму. В його рецензії є тільки один дуже цікавий момент, а саме – відгук на дискусію, яку провадили різні українські кола, в тому числі і «ЮК», з політичною доктриною кеннанізму. Савченко пише дослівно так: «Виступи Кеннана мали широкий резонанс в Америці. “Юкреніян

⁷ Див. докл.: Пам'яті Олексія Дорофійовича Войни [некролог] // Український історичний журнал. – 1957. – №2. – С.162.

^{1*} Cardwell A.S. Poland and Russia. New York, 1944; Armstrong J. Ukrainian Nationalism, 1939–1945. New York, 1955; Kolarz W. Russia and Her Colonies. London, 1953; Boswell A.B. The Eastern Boundaries of Poland. London, [1943]; Allen W.E.D. The Ukraine: A History. Cambridge, 1940.

⁸ Твердо.

Квотерлі” воює проти них у всеозброєнні найновіших метод американської політичної боротьби. Він не намагається спростувати опонента. Він пише про “необґрунтовані і навіть фантастичні висловлювання кеннанізму” і нарешті, про “русофільський кеннанізм” (ч.4, 1956). Знаючи політичну дійсність сучасної Америки, не важко зрозуміти, що це не звичайна полеміка, а удари на знищення» (стор.139).

Це не перші компліменти для Джорджа Ф. Кеннана і не перша його «оборона» перед українськими «буржуазними націоналістами» з советського боку. Вже Р.Г.Симоненко схвалював у своїй праці «Імперіялістична політика США щодо України в 1917–1918 рр.» позицію і «діловість» Кеннана в низці питань. Позиція Кеннана в українському питанні є більшовикам дуже вигідною і корисною. І не задля його гарних очей роблять вони йому цього роду аванси. Більшовики знають і свідомі того, що Кеннан належить до впертих і послідовних противників української самостійности. Вони поінформовані також у тому, що голос Кеннана має свою питому вагу серед американської громадськості і що він втішається славою першого американського експерта російської проблеми (таким він у великій мірі залишився і дотепер) і колишнього американського амбасадора, якого прогнав з Москви советський уряд. А тепер він в додаток до цього оточений німбом і авторитетом професора Принстонського університету. Отже годі припускати, щоб українці могли пошкодити Кеннанові, за існування впливів якого більшовики так бояться.

До речі, в Америці можна цілком сміливо бути русофілом, і про це Кеннан добре знає. Навіть більше, марка русофільства забезпечує вступ до сходознавчих інститутів, запевняє⁹ можливості публікації у фахових журналах і є часто однією з передумов отримання праці чи наукової стипендії. Відомим є, що різним кандидатам на стипендії ставлено пряме питання, чи вони визнають погляди російської, чи української школи! Побоювання підсоветського рецензента за долю русофільства цілком зайві; він може бути спокійний. Але вони свідчать, як низько мусить він гнути спину не тільки перед червоним, а і перед білим реакційним русофільством.

Містерові Кеннанові можна тільки зробити комплімент з приводу його нових союзників. Те, що вони стоять з ним по однім боці барикади, говорить само за себе. Воно не дивне тому, що політика російського імперіялізму і централізму може бути тільки одна.

Савченко не прикрив навіть причин свого хвилювання, заявляючи, що «навіть серед американських правлячих кіл, які люблять тішити себе марною надією на “внутрішню слабкість” Радянського Союзу, ніхто не вірить в існування “національної проблеми” в ССРСР» (стор.146). І про те власне і йдеться советській політиці, щоб по обох боках залізної завіси всевладно панувала русофільська течія – там червона, а тут біла.

Пеленський Ярослав З. Вступ до спотвореної історії // Сучасна Україна (Мюнхен). – 1959. – 8 березня. – №5. – С.4

⁹ Гарантує.

Гонорари і тиражі

Ситуація українського вченого і взагалі інтелектуального працівника на чужині була впродовж останніх років більше, ніж незавидна. Зокрема матеріальна сторінка була дуже прикрою і майже безвиглядною. Поняття гонорар викликало і викликає тільки гіркий усміх. Матеріальна незабезпеченість є та ціна, яку платив і платить український інтелектуальний працівник за свободу висловлювати свою думку. Большевики люблять при різних нагодах підкреслювати, що советські вчені не мають матеріальних проблем тому, що советська система ставиться до розумової праці з належним респектом. Ці заяви вони повторюють тепер частіше, зокрема у зв'язку з дискусією про кризу американської освітньо-шкільної системи.

Проте на науковій сесії в питаннях розвитку гуманітарних наук в УССР, яка відбулася в травні 1958 р. в Києві (точніше на засіданнях історичної секції)¹⁰ виявилося з усією гостротою, що проблема гонорару є не тільки проблемою «безпачпортних бродяг», а в не меншій мірі і проблемою українських підсоветських істориків. В своїх рекомендаціях секція ствердила, що необхідно «перетворити “Український історичний журнал” в щомісячний, збільшити його обсяг, забезпечити редакцію необхідним штатом і кардинально розв'язати питання про гонорар».

Це ствердження є доказом, що редакційна колегія і співробітники «УІЖ» не користуються аж надто великим «підкуванням партії та советського уряду». Навпаки – виходить, що вони мають подібну проблему, що і українські емігранти. Різниця полягає в тому, що український інтелігент, який покинув батьківщину, є приречений, як і кожний інший емігрант, на невідрадли умови праці, відсутність матеріального забезпечення та інші, часто дуже прикрі обставини. Однак дуже вимовним для стану української науки на рідних землях є факт, що там також існує проблема гонорару.

Такий стан речей панує в УССР, яку большевики пропагують як завершення «мрій українських народних мас у боротьбі за свої національні і соціальні права». Український історик приневолений не тільки писати свої праці за вказівками і під диктат режиму; він мусить ще «розв'язувати питання про гонорар». Зворот про konieczність забезпечити «редакцію (“УІЖ”) необхідним штатом» вказує на те, що перед українськими вченими з ділянки гуманістично-суспільних наук стоїть також проблема верстату праці. Ми маємо всі дані на те, щоб твердити, що науковий робітник російської національності не має подібних проблем. Для російських вчених забезпечено і штат, і гонорар. Вони під цим поглядом користуються незаперечним підкуванням уряду і партії.

Створюючи складне матеріальне становище для українських наукових інституцій та видавництв, режим має ще інший розрахунок. Кожний продуктивний науковець має природне бажання публікувати свої праці. Про це знають добре уповноважені в справах культурної політики в Україні. Утруднюючи

¹⁰ Див. докл.: З стенограми засідань секції історії Республіканської наради працівників суспільних наук УРСР (29–30 травня 1958 р.) // Інститут історії України НАН України: друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали / Упор. О.С.Рубльов; відп. ред. В.А.Смолій. – К., 2007. – С.98–100.

українському вченому друкування праць в українських республіканських виданнях, вони посередньо впливають на те, щоб він друкував свої праці в центральних російських виданнях, де немає проблеми гонорару та інших труднощів. Праця українського вченого, видрукована в центральному російському журналі, іде тоді на конто¹¹ «передової російської науки». А для української науки призначається за випробуваною методою провінційна функція.

Подібна практика застосовується також стосовно тиражів українських видань. Пропагандивна большевицька література друкується тиражами у висоті сотень тисяч. Видання наукового характеру мають дуже малі тиражі. Ми не заторкуємо на цьому місці спотвореного змісту і дуже низького наукового рівня. Ідеться про те, що навіть ці змістово викривлені і перекручені підручники друкуються дуже малими тиражами, що є також показником національної політики режиму. Після довгих дискусій появився в 1957 році другий том «Історії Української ССР», який, до речі, був уже критикований, зокрема у зв'язку з даною в нім оцінкою боротьбістів. Його тираж – 5000. В 1958 році появилася двотомна праця Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР «Українська народна поетична творчість» (відповідальний редактор – М.Рильський). Вона видана державним учбово-педагогічним видавництвом «Радянська школа», що вказує на її призначення. Тираж – 6000.

Міністр культури Української ССР Р.В.Бабійчук заявив, що в УРСР працює тепер понад 34 тисячі шкіл та 365 технікумів і понад 35 тисяч бібліотек. Не буде важко вирахувати, на кілька шкіл і бібліотек припадає один примірник другого тому «Історії Української ССР» чи згаданій праці про українську народну поетичну творчість. Коли зважити, що в кожній культурній країні є кілька тисяч людей, які з місця купують певні публікації для власного вжитку, і коли врахувати, що большевики відставляють немалу кількість книжок на закордонний ринок, тоді можемо собі легко уявити, яка кількість обох публікацій доступна для викладача, вчителя і студента.

Ми весь час говоримо тільки про широко розпропаговані советським режимом видання АН УРСР. Вони були апробовані партією і перейшли ідеологічне чистилище. Їх зміст перевантажений політичною пропагандою. Вони в жодному випадку не є віддзеркаленням потреб справжньої української науки. А все ж таки відповідальні за культурну політику кола дозволяють тільки мінімальні тиражі, які ніяк не можуть задовольнити потребу і попит.

Російські видавництва, вчені і пригнітаюча більшість письменників не стоять перед проблемою тиражів. Якщо праця російського автора є згідна з лінією партії, її видання і високий тираж є забезпечені. Українська публікація, написана навіть у дусі лояльності до партії і советської системи, не користується тими самими можливостями, що російська публікація. Її поява і її тираж є величинами неясними. Це свідчить найкраще про «розквіт української соціалістичної культури».

Я.З.П. [Пеленський Я.] Гонорари і тиражі // Сучасна Україна (Мюнхен). – 1959. – 22 березня. – №6. – С.9

¹¹ Рахунок.

Перша конференція молодих науковців НТШ

[...] Викладач історії в Кінтсколеджі д-р Ярослав Пеленський в доповіді «Нові наукові журнали дослідів історії в Українській РСР» зазначив, що поява «Українського історичного журналу», органу Інституту історії АН УРСР, в Києві є мабуть однією з найважливіших подій на відтинку дослідів історії в УРСР після другої світової війни. Від часу ліквідації журналу «Україна» це є перший український історичний журнал в УРСР. Журнал є в значній мірі перевантажений поточною історією, а зокрема історією комуністичної партії в Україні, відповідно пристосованою до сучасних політичних потреб режиму в Україні. У випусках журналу за 1957–1958 знаходяться тільки чотири справні наукові історичні розвідки. Певну вартість мають статті з «історії класової боротьби». З наукового погляду безвартісними є статті з історії КП України, які найширше заступлені¹² в журналі. Найважливішими розділами «УІЖ» являються відділи «Повідомлення», «Хроніка» і «Рецензії», які подають цікавий фактичний матеріал про стан і тенденції історичної науки в Україні. Незважаючи на разючу політичну заангажованість, перевантаження пропагандивним матеріалом, «УІЖ» є доказом певних спроб українських підсоветських істориків відбудувати деякі ділянки історичної науки в УРСР. [...]

Секретаріят НТШ. Перша конференція молодих науковців НТШ // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1959. – 2 червня. – №104. – С.3

Не розвиток, а завмирання

[...] Тиражу підсоветські газети не подають, але зате журнали публікують його в кожному числі, і самі ці публіковані числа доводять, що про якесь збільшення тиражів підсоветських українських журналів говорити не приходиться, навпаки, вони безупинно і постійно спадають униз. Так для прикладу, в Українській ССР виходить під сучасну пору чотири літературні журнали: «Вітчизна», «Дніпро», «Прапор» і «Жовтень», один літературознавчий – «Радянське літературознавство», один історичний – «Український історичний журнал» та один мистецький – «Мистецтво». Хоч як воно парадоксально не звучить, але тиражі більшості з цих журналів постійно і досить рапідно¹³ зменшуються. Тираж київської «Вітчизни» зменшився із 21 000 в 1958 році до 17 500 в 1959 році. Тираж львівського «Жовтня» виносив¹⁴ у 1956 році 14 600, в 1957 – 14 300, а в 1959 році його друковано вже тільки 10 500 примірників. Тираж «Радянського літературознавства» зменшився з 5000 примірників у місяцях січні – лютому 1959 р. до 3800 у вересні – жовтні 1959 року і до 2800 – в 1960 р., значить протягом одного року обнизився майже на половину. Тираж «Українського історичного журналу» зменшився з 5000 в січні – лютому 1959 року до 3700 в листопаді – грудні того ж року. [...]

Не розвиток, а завмирання // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1960. – 18 березня. – №52. – С.2

¹² Представлені.

¹³ Швидко, швидкоплинно.

¹⁴ Становив.

Преса УРСР за минуле десятиріччя

[...] Новопояви 1957 року свого часу звернули на себе, мабуть, найбільшу увагу. Це – передусім три журнали з ділянки гуманітарних наук, видання яких були доручені відповідним інститутам Академії наук УРСР: двомісячники «Український історичний журнал» та «Радянське літературознавство» і кварталник «Народна творчість та етнографія». [...]

Чернов Павло. Преса УРСР за минуле десятиріччя // Сучасність. – 1962. – №3. – С.77

До пресової політики в УРСР

[...] Найважливішим досягненням за період 1957–1958 рр. треба вважати появу ряду журналів з царини суспільних і гуманітарних наук, яких протягом двох попередніх десятирічків взагалі не було в УРСР, як-от «Радянське право», «Економіка радянської України», «Український історичний журнал», «Радянське літературознавство» і «Народна творчість та етнографія». Із зрозумілих причин ця ділянка була на Україні повністю ліквідована і сильно дискримінована в СРСР. Вистачить нагадати, що за Сталіна було в СРСР тільки по одному правничому, історичному та філософічному журналі, і то виключно російською мовою. Тепер їх є значно більше. Так після 1956 року створено сім нових історичних журналів. [...]

Чернов Павло. До пресової політики в УРСР // Сучасність. – 1962. – №5. – С.71

До стану української науки в СРСР

[...] Досягнення останнього десятиліття заслуговують на пошану, хоч вони, очевидно, далеко відстають від того, чого ми мали б право чекати від культурного життя країни з сорока мільйонами населення. Перерахуймо деякі з цих досягнень, зокрема ті, що стосуються царини українознавчих студій: започаткування кількох нових наукових періодиків, як «Український історичний журнал», «Радянське літературознавство», «Радянське право», «Економіка Радянської України»... [...]

Лисяк-Рудницький Іван. До стану української науки в СРСР // Сучасність. – 1964. – №7. – С.86

Падіння Нікіти Хрущова

[...] Також «Український історичний журнал» (ч.5 за вересень – жовтень 1964 – підписаний до друку 24 вересня) у п'ятьох статтях у той чи той спосіб вивіщує ролі Хрущова двадцять років тому як «організатора та керівника комсомольсько-молодіжного підпілля України» (В.Д.Яценко), натхненника «боротьби проти німецько-фашистських загарбників на Волині» (В.О.Замлинський), натхненника «антифашистських виступів у німецькій окупаційній армії» (Ф.П.Шевченко), організатора «партизанської співдружності» (В.А.Квітинський), «відбудівника економіки і культури в західних областях УРСР» (П.І.Денисенко).

Цей журнал навіть договорився аж до того, що Хрущов організував на Донбасі, в січні 1922, боротьбу проти троцькізму, причому йому активно допомагала Ніна Петрівна Кухарчук (Хрущова), «лекції якої курсанти (Юзівської повітової партійної школи – В.П.С.) слухали з захопленням» («УІЖ», ч.4 за липень – серпень 1964, стор.20). [...]

Стахів Володимир П. Падіння Нікіти Хрущова // Сучасність. – 1964. – №11. – С.91–92

Український історичний журнал, Київ, 1964, чч.1–6

Недавно минуло вісім років від появи першого числа *Українського історичного журналу*. Вісім років – це доволі короткий проміжок часу, щоб можна було говорити про заслуги цього журналу для української історії, але він зовсім вистачає, щоб здати собі справу з його структури, його обличчя та проблематики, обговорюваної на його сторінках.

Форма, в якій подається матеріал *УІЖ*, різноманітна та цікава. Книжку починають статті розмірами на 10–12 сторінок. Під формальним оглядом це наукові праці з відповідними примітками і поданням джерел. У кожній книжці є 5–6 статей. В загальному в 1964 р. видрукувано 22 статті. Друга група матеріалу оформлена в т. зв. повідомлення, що являють собою тематично дещо звужені, а розмірами коротші праці (5–6 стор.), теж заосмотрені контрольним апаратом. Впродовж цілого року поміщено в *УІЖ* 29 повідомлень. Далі слідує замітки – короткі 3–4-сторінкові праці, що, як це виходить із самої їх назви, без претензії до вичерпання теми, наświetлюють її по-своєму.

Окремий розділ творять матеріали, що відносяться до історії міст і сіл Радянської України. Публікація тих коротких нотаток стоїть у тісному зв'язку з працею над 26-томовою «Історією міст і сіл Української РСР», що повинна вийти друком у процесі ювілейних святкувань 50-річчя жовтневої революції. Але між тими матеріалами стрічаються і такі, що мають дещо ширші границі дослідів, як напр. стаття А.Д.Бачинського «Народна колонізація пониззя Дунаю», (ч.2, стор.97–101).

Після цього йде розділ п. н. «*На допомогу викладачу історії*». В коротких, одно–двосторінкових статтях автори, звичайно педагоги-викладачі, подають свої спостереження на тему, як успішно проводити лекції на терені учнівської спільноти. Думаємо, що цей розділ зв'язаний тісно з методикою навчання історії можна було б, без шкоди для УІЖ, перенести до іншого, педагогічного журналу.

Інтересну групу матеріялу УІЖ творить розділ «*Наш календар*». Поміщені в ньому нариси зв'язані з відзначуванням річниць важливіших подій та ювілеїв заслужених осіб. В калейдоскоп «календаря» попали такі заслужені діячі, як Семен Їжакевич, Олександр Довженко, Михайло Коцюбинський та Остап Вишня.

Далі слідує відділ «*Огляд джерел та літератури*» та «*Критика і бібліографія*», в яких впродовж 1964 р. обговорено 53 книжкових видання.

Кожну книжку УІЖ закінчує «*Хроніка та інформація*», а часами також «*Листи до редакції*».

Крім цих сталих відділів у 1964 річнику були друковані три окремі групи матеріялів, присвячені: а) 25-річчю прилучення західньо-українських земель до УРСР, б) 150-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка і в) 20-річчю прогнання німців з України.

Як бачимо, форми поданого матеріялу УІЖ різноманітні, цю різноманітність треба розцінювати позитивно.

До негативів журналу, оскільки йдеться про його формальну сторінку, треба зачислити брак окремого розділу, відкритого для дискусії, над статтями. Потребу такого відділу ствердив д-р Лев Білас у статті: Діалектика і дискусія (*Українська літературна газета*, Мюнхен, серпень 1958 р., стор. 8). До таких самих заключень приходять і О.К.Касименко, який твердить, що: «суттєвим недоліком журналу є те, що на його сторінках не розгортаються дискусії з важливих наукових питань» (*УІЖ*, ч.2, 1963 р., стор.19).

Стільки про форму. З черги про зміст. *Український історичний журнал* є органом Інституту історії Академії наук Української РСР та Інституту історії партії ЦК КП України, філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Логіка вимагала б, щоб зміст друкованих праць в *УІЖ* по половині був достосований¹⁵ до вимог обох інститутів. Правда, історія України 20-того сторіччя дуже забулюється¹⁶ з історією комуністичної партії, але і тут можна б знайти межу, яка, хоч не зовсім чітко, все-таки могла б відділити комплекси зацікавлень обох інститутів. Знаємо, що праця Інституту історії партії є тісно зв'язана з пропагандою, бо ж «пропаганда і впровадження передового досвіду є невід'ємною рисою діяльності комуністичної партії» (*УІЖ*, 1964 р., ч.3, стор.50). Беручи, отже, до уваги пропагандивний елемент, ми приходимо до висновків, що з п'ятьдесять і одної статей і повідомлень, друкованих в *УІЖ* впродовж 1964 р., тільки сім праць можна уважати за праці історичного характеру, отже за праці, що повинні входити в круг зацікавлень Інституту історії. Ось їх перелік:

¹⁵ Адаптований.

¹⁶ Покривається.

- 1) Гуржій І.О. – Україна в сільськогосподарському виробництві пореформеної Росії (60–90-і рр. XIX ст.) (ч.6, стор.39–50).
- 2) Вервес Г.Д. – Тарас Шевченко серед польських друзів (ч.3, стор.15–80).
- 3) Вронський С. – Суспільно-економічні відносини на Волині напередодні другої світової війни (ч.6, стор.62–69).
- 4) Косолапов В.В. – Наукова абстракція в історичному дослідженні (ч.5, стор.58–62).
- 5) Лавров Ю.П. – Іноземні капіталовкладання у металургійну промисловість півдня України (ч.3, стор.69–74).
- 6) Стецюк К.І. – Літопис Самовидця – визначна пам'ятка української історичної літератури другої половини XVII ст. (ч.2, стор.58–64).
- 7) Ткаченко М.М. – До питання про соціально-економічний розвиток Лівобережної України (друга половина XVII–XVIII ст.) (ч.1, стор.77–85).

Всі інші праці з цієї групи, отже поверх вісімдесят п'ять відсотків, це праці, в яких історична тематика тісно пов'язана з пропагандою, вони йдуть по лінії діяльності Інституту історії партії ЦК КП України. Серед цієї другої категорії стрічаємо такі розвідки, які з історією не мають нічого спільного, наприклад, О.В.Авілова – За велику хемію (ч.3, стор.3–12), або Горака В.В. – Пропаганда і впровадження передового досвіду в сільському господарстві (1953–1963).

Якщо йдеться про розподіл матеріалу на базі хронологічного принципу, то переважна їх більшість відноситься до двадцятого сторіччя. Немає ні одної праці з історії княжої України, тільки дві праці відносяться до сімнадцятого сторіччя. Таким чином, перекидаючи сторінки *УІЖ*, створюється враження, що історія України починається від жовтневої революції.

У статті «За нові успіхи українських істориків» (*УІЖ*, 1963 р., ч.2, стор.13–23) О.К.Касименко зайняв становище до «культу особи». Ось його слова: «Незлічену шкоду приніс культ особи історичній науці на Україні. Внаслідок сваволі Сталіна в трактовці важливих історичних явищ, його перекручень на догоду возвеличення своєї особи, культивування суб'єктивізму і тенденціозності в працях з історії Української РСР було багато серйозних відступів від історичної правди, особливо у висвітленні радянського періоду, а також і всіх інших етапів історичного розвитку українського народу». Услід за тим червоною ниткою криз усі числа *УІЖ* за 1964 рік проходять декларації про кінченість викорчування шкідливих наслідків «культу особи». З маркантніших¹⁷ виступів згадаємо тут ще рецензію М.О.Буцька на працю В.І.Стрельського – *Источниковедение истории СССР. Москва, 1962*. «В книзі», пише Буцько, «розвінчується методи підходу до джерел, які насаджувались у період особи Сталіна і підкреслюється, що в той період перекручення, фальсифікація в оцінці подій і осіб, догматизм і начотництво були безпосередньо зв'язані з підміною аналізу схемою, з нехтуванням значення фактів у науковому дослідженні» (*УІЖ*, ч.1, стор.141). Здавалось би, що за тими словами повинні прийти діла. На жаль, так не є. Вистачить тільки прочитати яку-небудь статтю

¹⁷ Помітних, важливих.

про події на Україні з 1918–1920 років, щоб переконатись, що «фальсифікація в оцінці подій і осіб, догматизм і начотництво» залишилися надалі зняряддям «наукового дослідження».

У змаганнях закріпити «культ» за власною особою, Сталін старався усіма силами усунути в тінь авреолу¹⁸ Леніна, впливаючи, як каже Касименко, на «приниження, іноді тонке, а часом і грубе, ролі і значення великого В.І.Леніна». Зрозуміло, що в процесі десталінізації постала потреба ревідикувати¹⁹ заслуги Леніна. Прикладом відновлення в *УІЖ* культу Леніна є стаття Ф.П.Шевченка п. н. «В.І.Ленін і Шевченко», з якої читач довідується, що до популяризації творчості Шевченка причинилась у великій мірі прихильна постава Леніна.

Маніпулюючи справами культів, головний аранжер²⁰ тієї зміни, Н.Хрущов, пробував і під свій «культик» поставити міцні підвалини.

Звичайно, *УІЖ* ревно йому в тому помагав. Зі статей *УІЖ* довідуємось, що «Видатну роль у здійсненні одвічної мрії українського народу про возз'єднання всіх його земель в єдиній Українській Радянській Державі, в розвитку економіки, науки й культури, в піднесенні матеріального добробуту українського народу, у виході Української РСР на міжнародну арену відіграв особисто М.С.Хрущов...» (*УІЖ*, ч.4, стор.30). Далі читаємо, що під час нападу німців на СРСР «політоргани фронту під керівництвом М.С.Хрущова проводили партійну роботу у військах фронту, що забезпечило успішне здійснення операції по розгрому німецько-фашистських військ і визволення Києва до свята Великого Жовтня» (*УІЖ*, ч.1, стор.149). З особливим притиском підкреслює *УІЖ* заслуги Хрущова на сільськогосподарським полі: «Ніхто і ніколи, після смерті В.І.Леніна з партійних і державних діячів нашої країни, так енергійно, глибоко і цілеспрямовано не займався питаннями сільського господарства, як займався ними М.С.Хрущов» (*УІЖ*, ч.2, стор.19). Отже кому-кому, але йому заслужено належало з нагоди святкування 150-річчя з дня народження Т.Шевченка зложити на могилі Кобзаря вінок з живих квітів. «На шовковій стрічці вінка золотом палали слова: “Великому українському поетові, революціонеру-демократу Т.Г.Шевченку від М.С.Хрущова”». «В молоденькім дубовім гаю з'явилося ще одне деревце, посаджене руками Микити Сергійовича. У книзі почесних відвідувачів лишився автограф високого дорогого гостя» (*УІЖ*, ч.1, стор.28).

Багатотомовій «Історії міст і сіл Української РСР», що має появитись в 50-річчя жовтневої революції, совітські українські історики присвячують багато уваги. Відбуваються з'їзди, усталюються загальні організаційні рямці праці, налагоджується мережа співробітників на низах і т. д. *УІЖ* бере живу участь у тій підготовці, публікуючи сирі матеріали з тієї ділянки та інформуючи читачів про хід праці. Із замітки «Республіканська нарада з історії міст і сіл УРСР» В.Я.Андрущенко (*УІЖ*, ч.4, стор.150–151) довідуємось, що основна увага редакції «спрямовується на найбільш повне використання різноманітних джерел (архівних, книжкових, журнальних, поточного діловодства, спогадів), ідейно-політичний, науковий та літературний рівень нарисів». Увага, присвячена

¹⁸ Ореол.

¹⁹ Переглянути, ревізувати.

²⁰ Організатор.

«ідейно-політичному рівню» статей, дає нам передсмак того, чого можна сподіватись від «Історії міст і сіл». Але є ще інше віконце, крізь яке можна поглянути на заповіджену «Історію», – це друковані сирі матеріяли. Для прикладу беремо коротку історію села Скоморохів (біля Сокаля), друковану в *УІЖ* (ч.4, стор.109). Після коротких відірваних історичних відомостей, що відносяться до 14, 16, 17 та 18 віків, автор Я.Й.Біліченко зупиняється на тих тяжких хвилях, які мусли мешканці Скоморох переносити під час першої світової війни. З проміжку часу між 1915 і 1939 р. не подає автор ніяких відомостей. Почавши від 1939 року бачимо незвичайну активність села, яке «під проводом партії» іде вперед. Статистика рогатої худоби, свиней та хліборобських машин має переконати читача, що село Скоморохи «помолодніло, розрослося». А прецінь, цей часовий відтинок між 1915 і 1939 роком в історії кожного галицького села був вщерть набитий небуденними подіями. Ось вони: упадок Австро-Угорщини, окупанта, під якого пануванням перебувала галицька вітка українського народу приблизно сто п'ятьдесят років, організація місцевої адміністрації на низах і влади на верхах, організація власної національної армії, нерівні змагання з польськими військами, випосаженими в аліянтську зброю²¹, трагічний упадок тих змагань, негативна постава нашого села до польської влади, бойкот виборів до сойму, польський наступ на українське село, парцеляція²² місцевих фільварків між польськими кольоністами, польонізація та утравкізація²³ українських шкіл, розбудова української кооперації та її переслідування польською владою, пацифікація і т. д. Думаємо, що український історик, без огляду на свої ідеологічні переконання, не повинен перейти попри ці події, не згадавши їх. Їх промовчування було б зрозуміле в добі «культу особи», але не тепер, коли всюди підкреслюється конечність «поваги до фактів».

Все-таки стрічаються в *УІЖ* вістки, які мусять наповняти відрадою серця усіх українських істориків. Ці вістки з'являються звичайно при кінці журналу в дрібних звідомленнях, листах та рецензіях. Ось трое читачів в листі до редакції пишуть, що найвищий час, щоб написати історію української культури. Адже ж культура «є дорогоцінною скарбницею досягнень минулого і життєдайним джерелом для творчості наступних поколінь, яку б галузь матеріальної чи духової культури не взяти, який би твір не розглядати – все пройняте яскравою оригінальністю і силою творчого генія українського народу» (*УІЖ*, ч.2, стор.158). Книжка «Село Шевченкове» пера Б.Іщенка написана «соковитою українською мовою, автор зберіг особливості душевної, сповненої народними прислів'ями і висловлюваннями мови селян» (*УІЖ*, ч.1, стор.137). Два рецензенти, обговорюючи книжку І.Шекери «Міжнародні зв'язки Київської Русі», яка перша зробила вилім²⁴ у московському монополію²⁵ в дослідях історії нашої княжої доби, нарікають на малий наклад книжки: «шкода тільки, що видавництво АН УРСР випустило її малим тиражем (900 примірників)»

²¹ Котрі одержали зброю від країн-союзниць.

²² Поділ на невеликі ділянки.

²³ Двомовне викладання.

²⁴ Пролом.

²⁵ Монополії.

(*УІЖ*, ч.3, стор.139). Рецензуючи працю М.Н.Тихомирова «Россия в XVI столетии», Д.І.Мишко з огірченням пригадує, «як мало знаходять історико-географічні питання своє відображення в історичній літературі, що виходить в нашій республіці. Маємо лише окремі статті та працю І.П.Крип'якевича про Галичину» (*УІЖ*, ч.3, стор.140)²⁶.

До відрадних явищ, що їх нотує на своїх сторінках *УІЖ*, належить повертання до громадських прав тих істориків, що в часах «культу особи» попали в неласку. Маємо тут на увазі Д.І.Яворницького, який хоч «не був істориком-марксистом, проте не можна не бачити його заслуг в історіографії. Зокрема при вивченні історії Запорозької Січі». І далі: «Яворницький відноситься до тих вчених-патріотів, про яких забули в період культу особи Сталіна, а якщо й згадували, то лише в сугобо негативному плані» (*УІЖ*, ч.2, стор.160). В процесі реабілітації²⁶ Яворницького відкрито при Дніпропетровському державному історичному музеї меморіальну кімнату Яворницького (*УІЖ*, ч.5, стор.152).

Є підстави догадуватись, що в короткому часі прийде черга на повну реабілітацію акад. Д.І.Багалія. Так принайменше²⁷ виходило б із тих обережних вісток, що їх нижче подаємо: На нараді, що її у квітні 1964 р. скликала в Москві Наукова Рада з історії історичної науки АН СРСР, обговорювано кризу «буржуазної історіографії, проявом якої, зокрема, було те, що ряд буржуазних істориків перейшли на радянські позиції і стали чесно служити Радянській владі. Тому І.С.Галкін, С.О.Шмідт (Москва), В.Г.Сарбей (Київ), С.А.Левітан (Рига), І.В.Зав'ялова (Одеса), А.Г.Беспалова (Ростов), Б.Г.Могильницький (Томськ) висловили побажання, щоб такі видатні вчені, як Лаппо-Данилевський, Тарле, Багалій не були поставлені в один ряд з відвертими реакціонерами з табору буржуазної історіографії» (*УІЖ*, ч.4, стор.152). У рецензії на «Очерки истории исторической науки в СССР», т.3 (Москва, 1963) читаємо, що автори «Очерків» видвигають позитивні сторони праць тих буржуазних учених, які після Великої Жовтневої соціалістичної революції стали на шлях чесної співпраці з Радянською владою. Це Ю.В.Готье, В.І.Пичета, С.В.Бахрушин, А.С.Пресняков, М.Д.Приселков, П.Г.Любомиров, Б.Д.Греков, О.А.Добіаш-Рожественська та ряд інших. В такому ж плані слід було б розглядати й творчий доробок українського історика Д.І.Багалія» (*УІЖ*, ч.6, стор.140).

Закінчуючи наші уваги на тему *УІЖ* з 1964 року, хочемо ствердити, що співпраця Інституту історії з Інститутом партії на терені журналу не виходить йому на користь. Було б значно корисніше для обох інститутів, якщо б вони видавали свої окремі журнали. В тому випадку можна б перевести чітке відмежування історичних та пропагандивних матеріалів.

Ждан Михайло. Український історичний журнал, Київ, 1964, чч.1–6 // Український історик. – 1965. – №3/4. – С.89–93

²⁶ Мова тут про працю І.П.Крип'якевича – Джерела з історії Галичини періоду феодалізму. АН УРСР. Київ, 1962. Книжка б'є рекорд у видавничій політиці Москви. Її видано тиражем 790 (сімсот дев'ятьдесять) примірників!

²⁶ Реабілітації.

²⁷ Принаймні.

Наново скорегована історія СРСР

Уже раніше, в період Нікіти Хрущова, була опублікована постанова центрального комітету КПРС, згодом підтверджена також відповідною ухвалою ради міністрів СРСР, про видання «до 50-річчя радянської влади» 12-томної «Історії СРСР». Не пізніше листопада 1967 повинна б появитися ця величезна збірна праця, [...] Як інформує «Український історичний журнал» (ч.5 за травень 1965), тепер іде підготовка X тому, «присвяченого періодові Великої вітчизняної війни», і до цієї підготовки «були залучені історики Російської Федерації, України, Білорусії та інших республік». В останній декаді березня 1965 в Інституті історії Академії наук Української РСР відбулося широке обговорення макету цього тому. Хоч інформація в журналі про це обговорення зформульована надто стисло, все ж таки вона дає скромне уявлення про те, що навіть режимовим історикам на Україні не все в цьому макеті могло припасти до вподоби. У вказуваннях на «припущені недоліки» ці історики обережно висловили свої критичні погляди. [...]

В.П.С. [Стахів Володимир П.] Наново скорегована історія СРСР // Сучасність. – 1965. – №7. – С.121

Відзначили 70-річчя Віктора Петрова

Київ. – «Український історичний журнал» в числі 11-му за листопад 1965 помістив нотатку, підписану ініціалами М.Б.²⁸ під назвою «Історик-археолог В.П.Петров», вітаючи професора з його 70-річчям. У цій нотатці вихвалено наукову, дослідну і письменницьку працю Віктора Петрова і пропонується «створення в Академії наук УРСР під його керівництвом міжінститутської комісії по етногенезу, яка об'єднала б спеціалістів з історії, археології, мовознавства, етнографії й антропології». Від декількох років ім'я Віктора П. Петрова згадується в наукових хроніках УРСР, та це вперше написано про нього довшу і похвальну нотатку. Невідома доля Віктора П. Петрова після його зникнення з Німеччини, де він брав живу участь в літературному житті української еміграції, до кінця п'ятдесятих років²⁹. Про зникнення Віктора Петрова були різні поголоски на еміграції. Про дійсну роллю і долю цього вченого можуть сказати лише факти, яких повністю поки що не висвітлено.

Відзначили 70-річчя Віктора Петрова // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1966. – 28 січня. – №18. – С.1

²⁸ Михайло Браичевський.

²⁹ Тут помилка – сорокових. У квітні 1949 р. В.Петров таємниче зник зі свого помешкання в Мюнхені. Див. докл.: Андреев В.М. Віктор Петров: Нариси інтелектуальної біографії вченого. – Дніпропетровськ, 2012. – С.166–170.

Довкола Міжнародного історичного конгресу в Відні

[...] Коли розмова сходила на сучасний стан культурного життя в УРСР, К.К.Дубина, як і можна було сподіватися, виступав у ролі льюбляного оборонця системи. Його міркування можна б підсумувати так: «На Україні все гаразд, все розвивається нормально, а якщо навіть є окремі недоліки, то партія й уряд роблять потрібні заходи, щоб їх подолати». З помітним і, гадаю, щирим вдовolenням він вказував на такі досягнення, як, наприклад, перетворення «Українського історичного журналу» з квартальника на двомісячник³⁰. Згадував про інші публікації, які вже здійснені, або щойно готуються.

При цьому проф. Дубина виявив себе як досвідчений дискусант, що зручно спростовував висунені закиди. Коли йому був поставлений запит, чому Радянська Україна не представлена на Міжнародному історичному конгресі, – як і взагалі на міжнародних наукових конгресах, – власною делегацією, його відповідь звучала: «А знаєте, в нас про це думають». – Добре, що хоч «думають»! – Один із співрозмовців піддав суворій критиці київський «Український історичний журнал», вказуючи на низький рівень більшості надрукованих у ньому статей, на сіризу та безликість їхнього тону і стилю, на брак дозрілої наукової методи, на їхню тематику, що часто радше пропагандистська, ніж історична. Репліка проф. Дубини була несподівана: «Але визнайте самі, що ваш “Український історик” не краший». – Відповідь дійсно роззброююча, бо обставини не дозволяли на те, щоб роз’яснити, чому ці два історичні періодики, київський та еміграційний, такі неспівмірні, що їх навіть трудно порівнювати.

Цитована репліка К.К.Дубини спонукає до двох коментарів. По-перше, вона свідчить про те, що на Україні цікавляться та уважно слідкують за культурною працею еміграції. По-друге, це доводить, що ми можемо здобути пошану наших крайових земляків і колег тільки високоякісними творами. Публікації, що відповідають цим вимогам, знаходять відгомін серед кіл радянських працівників культури; вони побуджують їхню думку та примушують їх (хоч ніхто з них, звичайно, у цьому не признається голосно) рівнятися на досягнення еміграції. Зате халтурні речі, з цієї точки погляду, зайво витрачений час, енергія і гроші. [...]

Лисяк-Рудницький Іван. Довкола Міжнародного історичного конгресу в Відні // *Сучасність.* – 1966. – №3. – С.85–86

Ф.П.Шевченко, «Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну?», «Український історичний журнал», ч.11, 1966, стор.13–30

В 100-ліття народження М.Грушевського в УІЖ появилася обширна стаття Ф.Шевченка, в якій автор намагається з’ясувати причини повернення Грушевського в Україну. Праця спирається на архівних матеріалах (автор використовує листування Грушевського) і на літературі.

³⁰ Очевидна помилка – із двомісячника на місячник.

Знаючи традиційну методу советських істориків фальшування і зловживання історичних джерел та цитат, читачі з великою обережністю мусять користуватися названою статтею. Для ілюстрації наведемо уривок статті Шевченка, в якій він намагається представити Грушевського як гльорифікатора Енгельса, мовляв він, високо оцінює працю Ф.Енгельса *Походження сім'ї, приватної власності і держави*, називаючи її «одним з клясичних творів соціалістичної літератури» (стор.28, цитату Шевченко подав з праці Грушевського, Початки громадянства, стор.6–7). Насправді про згадану працю Енгельса писав Грушевський, що «вона повинна і буде читатися, як один з клясичних творів соціалістичної літератури. Але не повинна служити головним чи виключним джерелом для знайомости широких кругів громадянства з сими питаннями. І коли в українськiм письменстві досі не було іншого підручника на сю тему, то про се тільки можна пожалувати»³¹ (*Початки громадянства*, Відень, 1921, стор.7).

В цій праці Грушевський критикує погляди Енгельса, запозичені з праці Люїса Морґана «Старинне суспільство», і доходить до висновку, що «формули розвою громадянства взяті Енгельсом у Морґана, були на правду, зовсім ані тверді, ані певні» (*цит. пр.*, стор.8). Конфронтація цитати Шевченка з повним її текстом в праці Грушевського ще раз наглядно вказує советську методу «висмикування цитат» і фальшивих висновків, які будують советські історики на цих неповних цитатах.

Справі повернення Грушевського в Україну ми присвятимо в одному з чисел нашого журналу окрему студію, в якій докладно розглянемо статтю Шевченка. Тут лише хочемо вказати, що твердження Шевченка про святкування 100-річчя з дня народження Грушевського в Україні (стор.14) є також неправдиве. Ювілей Грушевського в советській Україні, за виїмком статті Шевченка і вже нами згаданої статті І.Бойка в *Літературній Україні*³² (див. «Український Історик», ч.11–12, 1966, стор.121) був повністю зігнорований. Вже найвищий час, щоб АН УССР перевидала важливіші праці М.Грушевського і тим бодай частково відзначила в Україні 100-літній ювілей корифея української історичної науки.

Л.В. [Винар Л.Р.] Ф.П.Шевченко, «Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну?», «Український історичний журнал», ч.11, 1966, стор.13–30 // Український історик. – 1967. – №1/2. – С.124

О.І.Лугова, «Про становище України в період капіталізму», «Український історичний журнал», ч.3, 1967, стор.15–25

У своїй цінній статті про становище України в період капіталізму О.Лугова на основі історичної літератури, як також і праць В.Леніна, висуває тезу про колоніальне становище України в царській Росії. Колоніальна політика російського царизму, пише історик, розпочалася ще задовго до утвердження капіталізму в Росії. «Скориставшись возз'єднанням України з Росією на правах

³¹ Пошкодувати.

³² Ідеться про публікацію: Бойко І., Кирилюк Є. Михайло Грушевський (3 нагоди 100-річчя від дня народження) // Літературна Україна. – 1966. – 30 вересня. – №77. – С.3–4.

автономії, царизм підступно повів наступ на автономію України. Цей наступ тривав протягом майже 100 років, і посилювався в другій половині XVIII ст.» (стор.16). Автор у першу чергу наголошує економічний аспект експлуатації і поневолення України, який в добу капіталізму проявився у витісненні українських підприємців московськими. Авторка джерельно спростовує висновки авторів з «Очерков развития народного хозяйства УССР», які намагалися довести, що українська буржуазія «володіла найважливішими позиціями в ряді галузей промисловості і в усьому народному господарстві». Історичні дані вказують на те, що «процент української промислової і торговельної буржуазії на Україні був дуже низький, а питома вага її підприємств далеко не переважаючою» (стор.21). У дальшому Лугова констатує, що «російський царизм допомагав капіталістичним колам Росії, які були заінтересовані в ослабленні позицій національної буржуазії, в проникненні російського капіталу в усі сфери економіки України. Його політика у XIX ст. була спрямована на дальшу насильницьку русифікацію українського народу. Цій меті служила і офіційна російська історіографія, яка прагнула довести, що Україна – це та ж російська земля, і навіть слово “Україна” замінила на “Малоросію»» (стор.22). У дальшому Лугова зупиняється на ганебних указах валуєвському і емському з 1863 і 1876 років, а також на утисках української національної культури. Основна теза праці Лугової зводиться до наступного висновку: *«Отже, розгляд економічного і політичного становища України приводить до висновку, що в другій половині XIX ст. вона мала всі ознаки колоніальної залежності від російського царизму... Щодо України царський уряд вів курс на повну русифікацію українського народу, на невизнання його прав як нації. Це, по суті, перекреслювало не тільки минуле українського народу, але і його майбутнє. Як нація він був призначений на загибель»* (стор.24, підкреслення мої – Л.В.).

Стаття Лугової була поміщена в порядку обговорення. Спершу ми думали, що на сторінках *УІЖ* розгорнеться справжня наукова дискусія над заторкненими питаннями. Проте в дуже короткому часі довелося розчаруватися. В 9 числі *УІЖ* появилася, правдоподібно на замовлення партії, відповідь на статтю Лугової, яку написав С.Я.Боровой п. н. «До питання про становище України в період капіталізму» (стор.115–121). Боровой намагається довести, що в царській Росії не було жадної дискримінаційної політики відносно України... Він майже зовсім ігнорує фактаж статті Лугової і намагається довести значну роль української буржуазії в господарстві і індустрії України. Статтю закінчує Боровой висновком, що «ми тільки показали непереконливість, а частково неприйнятливність її (Лугової – Л.В.) аргументів» (стор.121). У зв'язку з поміщенням статті Лугової в *УІЖ*, як ми зазначили в нашій «Хроніці», звільнено з посади головного редактора *УІЖ* Ф.П.Шевченка і проведено чистку в редакційній колегії журналу. Ще мабуть довго прийдеться чекати, коли в радянських історичних виданнях дослідники зможуть вільно провадити наукову дискусію, без втручання партійних політруків, які своїм наставленням і «науковими працями» дають свідокство убожества сучасної радянської історичної науки. Стаття Лугової кінчається таким реченням: «Ніколи не вернеться страхіття минулого. Український народ – робітники, селяни, радянська інтелігенція – є повноправним господарем своєї країни» (стор.25). Думаємо,

що О.Лугова вже тепер зрозуміла абсурдність цих рядків, які можна сприйняти як невдалий жарт. Україна в період радянської влади далі являється колонією «старшого брата» і ніколи не була «господарем своєї країни».

Л.В. [Винар Л.Р.] О.І.Лугова, «Про становище України в період капіталізму», «Український історичний журнал», ч.3, 1967, стор.15–25 // Український історик. – 1967. – №3/4. – С.138–139

Видання У.І.Т.

[...] На XII Міжнародному історичному конгресі у Відні в 1965 році недавно померлий проф. Кузьма Дубина, директор Інституту історії АН УРСР, заявив, що «Ваш “Український історик” не кращий за наш “Український історичний журнал”» (див. *Сучасність*, ч.3 (63), 1966, стор.85). Також у київському *УІЖ* були відгуки і посилання на матеріали в У.І. На цьому місці не маємо змоги провести порівняння між У.І. і УІЖ. Можемо лише ствердити, що більшість матеріалів у київському журналі явно пропагандивно-політичного характеру, які мають мало спільного з українською історичною наукою і можуть бути лиш джерельним матеріалом у дослідях впливу комуністичної партії на поневолену історіографію на Україні. Зміст *УІЖ* повністю ілюструє цю несприятливу і задушливу атмосферу історичних дослідів на Україні. Натомість «Український історик» повністю віддзеркалює свободу історичного дослідження і історіографічної думки. В цьому аспекті це два неспівмірні видання. [...]

Видання У.І.Т. // Український історик. – 1967. – №3/4. – С.144

Вістки з України

[...] 22 вересня 1967 року у Києві помер проф. Кузьма Дубина, директор Інституту історії АН УРСР, нещодавно призначений гол. редактор Українського історичного журналу. Покійний був типовим радянським партійним істориком, який, як писали в офіційному некролозі, «з властивою йому принциповістю і пристрасною комуніста, віддавав всі свої сили і енергію великій справі комунізму» (*УІЖ*, ч.10. 1967).

З 7 числа Українського історичного журналу, Ф.Шевченко перестав бути його головним редактором. На його місце призначено недавно померлого К.Дубину. Також з складу ред. кол. усунуто з посади заст. гол. редактора Л.Нагорну і дещо змінено склад редакції. Ці зміни стоять правдоподібно у безпосередньому зв'язку з поміщенням на сторінках *УІЖ* статті О.І.Лугової «Про становище України в період капіталізму», в якій історик відважно і джерельно висунула питання колоніального становища України в Російській імперії і русифікаційної політики царського уряду. Це спричинило чистку в редакційній колегії журналу, який, починаючи з 8 числа, взяв тверду партійно-пропагандивну лінію за наглядом покійного Дубини й інших радянських істориків-апаратників.

Вістки з України // Український історик. – 1967. – №3/4. – С.154

Репортаж із заповідника імени Берії

[...] КДБ дуже полюбляє фразу «націоналістична література». Що означає ця фраза і де критерій визначення «націоналістичності»? Ще недавно твори Олеся, Грінченка, Зерова вважались «націоналістичними» – тепер вони вже не націоналістичні. Миші ще не погризли брошур, в яких «теоретики» типу Маланчука називали Грушевського «лютим ворогом українського народу», а «Український історичний журнал» (№11, 1966) вважає, що це «вчений з світовим іменем» і цитує урядову постанову, де говориться про заслуги Грушевського перед Україною. Твори Грушевського і Винниченка готуються до друку. [...]

Мороз Валентин. Репортаж із заповідника імени Берії // Сучасність. – 1968. – №3. – С.61

Київський «Український історичний журнал» згадує про 100-ліття «Просвіти»

Журнал-місячник Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КП УРСР – філіялу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПСР під наг.³³ «Український історичний журнал» умістив у останньому числі з 1968 р. коротку статтю «До сторіччя створення Товариства “Просвіта”». У статті в кривому дзеркалі нашвидку показали «історію» створення Товариства «Просвіта» в Західній Україні і лише згадано, що були філії «Просвіти» й на Наддніпрянщині. Журнал твердить, що організатори Т-ва «Просвіти» – «народовці А.Вахнянин, О.Партицький та інші ... використовували визвольний рух українського народу в клясових інтересах буржуазії, виступали проти українсько-російського єднання, проголошували солідарність з політикою австрійського уряду». Керівники «Просвіти», за комуністичним журналом, «затушковували клясові суперечності в селі, відвертали увагу селян від несправедливості з боку панівних верств, притупляли революційні прагнення народу». Особливо реакційну роллю в «Просвіті» відігравали, на думку органу «філіялу Інституту марксизму-ленінізму ЦК КПСР», священники Української греко-католицької церкви, чи, як сказано в журналі, «уніатське духовенство». Журнал подає, що деякі філії «Просвіти» були пронизані комуністичною пропагандою і тому їх ліквідував польський уряд, особливо на Волині. В кінці «Український історичний журнал» виявив справжню нехоть до історичної науки, пишучи: «З початком другої світової війни “Просвіта” припинила своє існування».

Київський «Український історичний журнал» згадує про 100-ліття «Просвіти» // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1969. – 22 березня. – №54. – С.2

³³ Під наголовком, тобто заголовком.

**М.П.Киценко,
«Про місце і роль Хортиці в історії запорозького козацтва».
Український історичний журнал, ч.8, 1968, стор.93–100**

У своїй короткій статті про ролю о. Хортиці в розвитку українського козацтва, автор на основі історичних джерел оспорує погляди В.Голобуцького, який твердив, що козацький замок, збудований Вишневецьким, служив випадковою базою не проти татар, а проти запорозьких козаків. «Писати так, – значить нехтувати історичними даними, не визнавати славного минулого нашої землі» (стор.94). Хочемо пригадати, що автор цих рядків вже давніше розбив висновки Голобуцького, офіційного речника советської історіографії, про ролю Вишневецького і хортицького замку (гл. Л.Винар: Князь Дмитро Вишневецький, Мюнхен, УВАН, 1964, стор.20–22). Автор приходять до висновку, що Хортиця була з перших пунктів, де організувалося запорізьке козацтво. В дальшому він навітлює ролю Вишневецького в організації козащини. Хоча не можемо погодитися з багатьма висновками Киценка (зокрема про ролю української аристократії у ранньому періоді козащини, проблему історичності Байди та ін.), проте його підваження нестійких гіпотез Голобуцького заслуговують на окрему замітку.

ЛРВ [Винар Л.Р.] М.П.Киценко, «Про місце і роль Хортиці в історії запорозького козацтва». Український історичний журнал, ч.8, 1968, стор.93–100 // Український історик. – 1969. – №1/3. – С.172

**Хто був
о. Агапій Гончаренко**

В советському «Українському історичному журналі» за червень 1969 р. з'явилася цікава стаття М.Варварцева п. н. «Агапій Гончаренко – піонер української еміграції в США».

Ця стаття займає тільки чотири сторінки в рубриці «Замітки» на стор.115–119, але в одному відношенні вона є революційною, бо говорить про дійсне прізвище цього нашого першого політичного емігранта в Америці. Безперечно, ми тут, в ЗСА³⁴, ніколи не могли б зробити подібного відкриття. Але, на жаль, М.Варварцев, як советський автор, не може писати про все, що знайшов або що думає, до того ж рівень його статті обнижують пропагандивні випадки проти Америки. На початку статті автор твердить, «вперше діяльність А.Гончаренка правдиво показана в радянських історичних дослідженнях. Згадки й окремі характеристики подані С.Марковим, З.П.Базілевою, А.М.Шлепаковим, Н.Я.Ейдельманом. Ці автори позитивно оцінюють роль Гончаренка в суспільно-політичному житті в країнах, де він перебував».

³⁴ З'єднані Стейти Америки, тобто США.

Ми не мали можливості перевірити писання цих авторів, але характерно, що всі вони не є українці, хоч Шлепаков написав, а в Києві у 1960 році видали його книжку – «Українська трудова еміграція в США і Канаді». Ми її не бачили, але можна припускати, що описується там тільки «прогресистів» та їхніх поплентачів.

М. Варварцев пише, що з допомогою Михайла Павлика була видрукована в Коломиї книжечка А. Гончаренка – «Споминки», в якій наводиться «багато цікавих фактів про початковий період його життя, що передував від'їздові за кордон».

А. Гончаренко, – пише він, – зустрічався з «декабристом С. Трубецьким після його повернення з Сибіру». Але оминає дуже показовий факт, що ця зустріч відбулася у мешканні митрополита Філарета, у якого інок Агапій був як книгоносець («Аляска Геральд», ч. 61, 15 липня 1870 р.). Цікаво, що з цим самим кн. Трубецьким і його дружиною мав зустріч англійський мандрівник Т. Аткінсон, про що згадує він у своїй книзі.

Мабуть, «Аляска Геральд-Свобода» недоступна для дослідників в Україні, бо в джерелах М. Варварцев її не наводить. Найважливішим є те, що розкрив автор у Центральному архіві УРСР. Ось що він пише: «Виявлено ряд невідомих досі документів, що стосуються Гончаренка, зокрема метрична книга церков Сквирського повіту, на території якого було рідне село (у «Споминках» зазначено, що народився він в с. Кривий, Київської губернії 19 серпня 1832 р.). Та в її записах жадних відомостей про Гончаренків – батьків Агапія немає. Зате є таке: «Дев'ятнадцятого числа (йдеться про серпень 1832 р. – М. В.) у кривинського парафіяльного священика і депутата Онуфрія Герасимова Гумницького та його дружини Євдокії Олексієвої народився син Андрій...»^{3*}

Далі автор зазначає, що, крім прізвища, тут усе збігається з відомостями, поданими в Гончаренкових «Споминках».

«Архів і джерела, – пише М. Варварцев, – доповнюють перелік біографічних відомостей, хоч прізвища Гончаренка тут також не згадується. Так, у копії атестату про закінчення семінарії написано (1853 р.): «Об'явник цього, вихованець Київської духовної семінарії вищого відділення Андрій Гумницький, епархії Київської, повіту Сквирського, села Кривин, церкви Вознесенської, священика Онуфрія син, який має 21 рік... До речі, серед випускників семінарії більше нікого не було родом з цього села».

«Виявилася – пише М. Варварцев, – і власноручна розписка Гумницького про те, що 27 липня 1853 р. він одержав атестат. Цей документ дав змогу остаточно засвідчити, що Андрій Гумницький і Агапій Гончаренко – одна й та ж сама особа. Зіставлення автографів розписки за одержання атестату (1853 р.) і оригіналу відгуку на смерть Т. Г. Шевченка (1861 р.) для лондонського «Колокола», написаного з позначкою «від ієродиякона Агапія», показало: почерки на обох документах ідентичні. Отже, Гончаренко – псевдонім Андрія Гумницького. Поява псевдоніма припадає на початок 1861 р.»

^{3*} ЦДІА УРСР, ф. 127, оп. 1012, спр. 1966, арк. 136.

Автор статті зазначає, що зміна прізвища на псевдонім сталася тому, що «на Київщині у Андрія Гумницького лишилися батьки, брати, сестри, які могли б зазнати переслідувань... Архівні документи характеризують молодого Гумницького як здібного в науках, скромного, сумлінного...».

В решті статті М.Варварцева немає нічого, що давало б для нас щось нове. Багато уваги приділяє він статтям Гончаренка в «Колоколі», головне про положення кріпаків, про духівництво, про свавілля ченців в Київській Лаврі. Але зовсім не згадує про те, що в своїх статтях у «Свободі» він писав, що в Лаврі більшість ченців були москалі, так само, як москалем був архимандрит, не зацитовано й такого цікавого його ствердження в журналі «Прогресс» (Чикаго, ч.18) з 7 червня 1893 р.: «Я не москаль, я маю свою народність – і гордий з неї. Тим то й страшенно була славна козацька сила, що у нас, панове молодці, душа була єдина». А в одному з останніх чисел своєї «Свободи», яке пізніше передрукував М.Павлик у «Народі», він писав ще так: «Україно, моя ненько! Москаль ще не запоганив міцних дітей твоїх – козацький люд і до сего часу порядніший зо всього слов'янського люду; не забувай того, ненько моя, і научай таке діточок своїх».

М.Варварцев згадує про експлуатацію аляскінського населення американською фірмою Гутчісона і навіть цитує з книги Огороднікова «В стране свободы» (видана вона була 1882 р. в Петербурзі) слова: «за короткий час вивезли звідти величезну кількість хутер», але замовчує про те, як по-хижацькому господарював царський управитель Баранов, як знущався він з населення Алеутських островів. Про американських визискувачів Гончаренко міг писати у свобідній пресі Америки, але про царських експлуататорів советським авторам писати не вільно.

Третя сторінка статті М.Варварцева майже вся присвячена церковним справам. Тут згадує він, що серед прихильників Гончаренка були такі особи, як Дж.Кеннан, але не згадує, що в своїх двох томах цей автор описував умовини життя засланців у царські часи, які, безперечно, були ліпші, аніж умовини життя советських засланців. Царські в'язні могли навіть посилати свої статті для друку за кордон, як робив це, наприклад, поет Граб-Гробовський.

Наприкінці статті автор нападає на українських «буржуазних націоналістів», хоч, правда, не згадує імен тих, які найбільше написали про А.Гончаренка, розшукують матеріяли про нього і не кривлять душею, твердячи, як советські автори, що «він ніколи не ототожнював царизм з російським народом». Досить поглянути на його статті в тій самій «Свободі-Аляска Геральд», де він писав про сваволю та жорстокість царських урядовців, експлуатацію, про злочинність урядових установ, якраз те, що є характерне для советського режиму.

Зайво наводити тут усі перекручення советського автора, бо їх забагато. Ось, наприклад, він пише, що Гончаренко заснував «Русское Пан-Славянское Общество», а в дійсності було засноване 14 грудня 1867 р. «Товарищество Декабристов», яке пізніше було перетворене у «Русское и Пан-Славянское Общество», вже тоді, коли Гончаренко не був в складі старої громади.

А.Гончаренка виключили з «Товарищества Декабристов» у березні 1868 року, себто через три місяці після його заснування.

Чому не навів М.Варварцев останніх рядків зі «Споминків» А.Гончаренка, де він писав: «Моя Ненька Україна ї джерело козацтва, якоже фенікс, воскресне на добро людям, на вічну славу і волю. Поляки пекли нас живими, і тепер печуть нас москалі; незабаром весь світ встане: згубити і великого і малого і **ім'я московське** (підкреслення наше – *I.C.*), варварів-людоморів з лиця землі. З цєю вірою я в останній раз закрию мої очі і засну навіки».

А.Гончаренко до смерти залишився священиком православної церкви, хоч багато писав негативного про Московську церкву та її представників. «Преемственне рукоположеніє од апостолів, – писав він, – я не скинув із себе і маю при собі ... наш учитель повелів нам мазати оливою рани, прокажених очищати, біси вигоняти, – туне приясте, туне дадите. “Хто приходить до мене з вірою – я курую його...”».

М.Варварцев у своїй статті подав важливі, ще досі не знані дані про о. Агапія Гончаренка, але щодо життя та діяльності нашого першого політичного емігранта в Америці ми, «буржуазні націоналістичні історики», безперечно, маємо більше можливостей писати правду. Бо ніхто нас не цензурує, ніхто не змушує триматися партійних вказівок, подавати факти в ленінсько-сталінській інтерпретації.

Світ Іван. Хто був о. Агапій Гончаренко // Альманах Українського Народного Союзу на 1970 рік. – Річник 60-й. – Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, [1969]. – С.132–135

Редакція

POST SCRIPTUM: Коли ми розглядаємо історію роздріблення староруської держави, ми зустрічаємося з двома різними концепціями. Одна побудована на думці, що після смерти Ярослава Мудрого Київ, нібито, перестав бути центром держави. Ця концепція вигідна, зокрема, шовіністичним російським ученим, м. і. і Платонову, на якого покликається автор розвідки. Ці учені уважають, що тоді почало творитися незалежне життя на півночі, яке пізніше довело до створення Московського царства.

Однак М.Ю.Брайчевський і В.Й.Довженок довели, що Київ був економічним, політичним і культурним центром Русі аж до татарської навали 1240 р. Зокрема переконливі аргументи подав В.Й.Довженок у статті «Київ – центр Русі в період феодальної роздрібненості», Український історичний журнал, 1959, ч.6, стор.89–98. Довженок вказує на те, що навіть Пляно Карпіні, який відвідав Київ уже після татарсько-монгольського розгрому, називав Київ «столицею Русі» (ор. cit., стор.94).

Треба надіятися, що аргументи Довженока знайдуть з часом загальне схвалення серед істориків.

Редакція // Український історик. – 1970. – №1/3. – С.109

В.А.Дядиченко, Ф.Є.Лось, В.Г.Сарбей, Розвиток історичної науки в Українській РСР. Академія наук Української РСР, Інститут історії. «Наукова думка», Київ, 1970, стор.80. Відповідальний редактор академік АН УРСР А.Д.Скаба. Підписано до друку 9.III.1970 р. Тираж 1250

В.А.Дядиченко, Ф.Е.Лось, В.Г.Сарбей, Развитие исторической науки в Украинской ССР. Академия наук Украинской ССР. Институт истории. «Наукова думка», Киев, 1970. Ответственный редактор академик АН УССР А.Д.Скаба. Подписано к печати 17.III.1970. Тираж 5700

[...] Відсвятковуючи 80-річчя з дня народження І.П.Крип'якевича, *Український історичний журнал*, 1966, ч.6, стор.127–131, присвятив йому окрему статтю, в якій досить об'єктивно, очевидно в межах радянської можливості, змальована діяльність Крип'якевича та її осяги. Закінчуючи статтю, автор³⁵ пише: «Праці І.П.Крип'якевича відомі широким колам науковців в нашій республіці і далеко за її межами». Там же подана бібліографія його важливіших творів. Посмертна згадка, присвячена тому ж історикові, пише: «Його численні дослідження, а їх понад 500, відзначаються майстерністю джерелознавчого аналізу, глибиною змісту і ясністю викладу» (*УІЖ*, 1967, ч.6, стор.159). [...]

Ждан М.Б. В.А.Дядиченко, Ф.Є.Лось, В.Г.Сарбей, Розвиток історичної науки в Українській РСР. Академія наук Української РСР, Інститут історії. «Наукова думка», Київ, 1970; В.А.Дядиченко, Ф.Е.Лось, В.Г.Сарбей, Развитие исторической науки в Украинской ССР. Академия наук Украинской ССР. Институт истории. «Наукова думка», Киев, 1970 // *Український історик*. – 1971. – №1/2. – С.112

Драгоманівська спадщина сьогодні

[...] Заслуговує на увагу також наукова діяльність Віталія Сарбея. Сарбей є автором чимало праць, присвячених висвітленню ленінської оцінки Драгоманова (див., наприклад, *Вітчизна*, 1967, ч.4 і *Український історичний журнал*, 1966, ч.9). Він доводить, що Ленін у цілому мав позитивне наставлення до спадщини Драгоманова. Правильне розуміння ленінської оцінки Драгоманова дуже важливе для радянських дослідників. Колись Ленін писав, що Драгоманов у поглядах на значення польського повстання 1863 року «виражав точку зору селянина, настільки ще дикого, сонного, прирослого до своєї купи гною, що через законну ненависть до польського пана він не міг зрозуміти значення боротьби тих панів для всеросійської демократії». Цей ленінський закид часто цитується в радянській історіографії (до речі, і Супруненко його цитує) і шкодить дослідникам драгоманівської творчості. Праця Сарбея важлива тим, що дає дослідникам більш помірковану оцінку. [...]

Ж.П.Х. [*Химка Джон-Пол*] Драгоманівська спадщина сьогодні // *Сучасність*. – 1974. – №6. – С.87

³⁵ М.К.Івасюта.

Пропонують видання в Українській ССР історіографічної спадщини з-перед 1917 р.

Київ – «Український історичний журнал», ч.11, 1974 року, опублікував статтю В.Г.Сарбея про «Методологію і методику історичних досліджень», в якій обговорює питання «місця творчої спадщини прогресивних істориків ХІХ ст. у викритті буржуазно-націоналістичної концепції історії України». Ця стаття появилась порядком своєрідного підсумку видання 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» і у зв'язку з підготовкою 8-томної «Історії Української РСР». Окрему увагу у статті В.Г.Сарбей присвячує питанню спадщини «одного з найвизначніших представників дожовтневої історіографії України О.М.Лазаревського». В засаді, автор вважає, що советські вчені повинні використовувати фактичний матеріал «праць дожовтневої історіографії, написаних з прогресивних позицій». При цій нагоді, він, очевидно, не міг поминути мовчанкою Михайла Грушевського, що його викреслюють із списку українських вчених та істориків, бо, мовляв, він пропагував «безклясовість» українського народу та його «відрубність» від російського народу. Це вчення М.Грушевського, пише Сарбей, тепер активно «проповідується у писаннях зарубіжного буржуазно-націоналістичного охвістя і реакційних істориків США, Канади, Західньої Німеччини та інших капіталістичних країн».

Після такого вступу на тему української історіографії до Першої світової війни і революції в Росії, В.Г.Сарбей пише про потребу перевидання «кращих творів Лазаревського», а «щоб забезпечити високий ідейно-теоретичний і науковий рівень такого видання, необхідно використати досвід наших російських колег, які останнім часом перевидали багатотомники праць найвизначніших представників вітчизняної дожовтневої дворянсько-буржуазної історіографії В.М.Татищева, С.М.Соловйова, В.О.Ключевського». Зробивши таку пропозицію, той же В.Г.Сарбей дуже обережно у цьому ж контексті додає на закінчення: «Можливо, в недалекому майбутньому слід було б порушити питання і про перевидання (з критичним науковим коментарем, спираючись на досягнення радянської науки) кращих творів деяких інших прогресивних діячів дожовтневої історіографії, зокрема фундаторів Академії наук УРСР Д.І.Багалія, А.Ю.Кримського, В.П.Бузескула, Д.І.Яворницького, М.Н.Петровського, позитивно згаданих в одній з нових історіографічних розвідок. Найширше критичне освоєння історіографічної спадщини, використання кращих її надбань у боротьбі проти буржуазно-націоналістичної концепції історії України – почесний і відповідальний обов'язок радянських вчених». Згадуючи про «нову історіографічну розвідку» на цю тему, В.Г.Сарбей мав на увазі статтю В.Маланчука «Дві концепції минулого і сучасного України», що була опублікована ще в 1972 році у журналі «Жовтень».

У своїй статті В.Г.Сарбей, покликуючись на приклад російських советських вчених, мовляв, вони видають твори «дворянсько-буржуазної історіографії», не розкривая в чому міститься т. зв. «прогресивність» історичних праць таких консервативних російсько-царських істориків, як Татищев, Соловйов чи Ключевський, і чому можна в ССРСР видавати і перевидувати багатотомники їхніх праць, а у випадку української історіографії треба обов'язково робити «селекцію»

чи «вибірку» і публікувати тільки т. зв. «справжніх прогресивних авторів», а не дозволяти, наприклад, на перевидання, хай і з критичним коментарем, монументальної «Історії України-Руси» Михайла Грушевського, якою дуже обильно користувалися і користуються якщо не українські советські історики, то советські російські історики, починаючи з найвидатнішого з них Б.Д.Грекова.

Пропонують видання в Українській ССР історіографічної спадщини з-перед 1917 р. // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1975. – 22 лютого. – №36. – С.1, 4

Советський журнал критикує сенатора Павла Юзика

Київ. – «Український історичний журнал», ч.3, 1975 р. опублікував двосторінкову рецензію на книжку сенатора Павла Юзика з 1973 року: «За кращу Канаду». Автор рецензії Л.Овдєнко починає її від «основного ствердження», що автор книги «За кращу Канаду» – це один з «верховодів українських буржуазно-націоналістичних емігрантських організацій», які не залишили «окопів холодної війни» і активно «протидіють позитивним змінам на міжнародній арені». Овдєнко каже, що «шори антикомунізму і антирадянщини заважають йому (сенаторові Юзику) тверезо оцінити суть мирного співіснування. Цей войовничий націоналіст не минає найменшої нагоди для пропагування своїх реакційних поглядів, демонструючи при цьому запеклу ворожість до ССРСР, до соціалістичного ладу на Україні».

Овдєнкові ніяк не подобається інтерпретація сенатором Юзиком ідеї і принципу багатокультурності Канади, мовляв, він користується цією ідеєю, щоб «привернути увагу громадськості до галасливої діяльності українських буржуазно-націоналістичних організацій». Овдєнко таврує сенатора Юзика за те, що він у своїй книжці «сіє ворожнечу» до ССРСР і кваліфікує засаду мирного, співіснування як советський «тактичний маневр для досягнення кінцевої мети». Советський критик пише, що сенатор Юзик «вдається до поширення різних вигадок щодо політики КПСС, національних взаємовідносин в ССРСР, бере на озброєння розраховану на повне невігластво тезу про те, що Україна в 1922 р. нібито втратила право мати свою конституцію».

Пишучи про критичне наставлення сенатора Юзика до советсько-канадського співробітництва, Овдєнко твердить, що в цьому випадку сенатор Юзик діє по лінії інтересів «міжнародного імперіялізму». Коли ж він пропонує вільний обмін людьми та ідеями між Канадою та ССРСР, то – за словами Овдєнка – цим він хоче «експортувати контрреволюцію» до ССРСР, посіяти «чвари і розбрат між російським і українським народами на історичному ґрунті», «спаплюжити величні здобутки українського народу під світлою зорею соціалізму, підірвати непорушну дружбу радянських народів».

В такому тоні написана нібито фахова «рецензія» у нібито науковому українському советському журналі.

Советський журнал критикує сенатора Павла Юзика // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1975. – 17 липня. – №136. – С.1

Преса УРСР сьогодні

[...] Хто хоче знати, в якому стані тепер історична наука в УРСР, мусить регулярно читати *Український історичний журнал* (місячник, річно 16,20 дол.). Його зміст і мінливий склад редакційної колеї відбивають політичну (не тільки наукову) кон'юнктуру з сейсмографічною точністю. [...]

Шпорлюк Роман. Преса УРСР сьогодні // *Сучасність.* – 1976. – №3. – С.78

Некролог із постскриптумом («Історичні джерела та їх використання», видавництво «Наукова думка», Київ, 1964–1972, томи 1–7)

[...] Від 1931 до 1957 року в Україні не було ніякого історичного журналу. Але коли двомісячник «Український історичний журнал» (УІЖ) почав виходити в липні 1957 р., рівночасно з початком антисталінського курсу Микити Хрущова, то і цей журнал невдовзі показав свою нездібність задовільнити потреби української історичної науки. [...]

[...] УІЖ був заснований як орган двох неспівмірних організацій – Інституту історії Академії наук і українського відділу Інституту історії партії при Центральному комітеті Комуністичної партії. Цей журнал став місячником в 1965 році. Як часто трапляється тоді, коли дві несумісні організації асоціюються, одна з них швидко бере верх. І так, в кінцевому висліді більшість змісту кожного випуску УІЖ (біля 160 сторінок) була присвячена пропаганді і місцевим партійним справам, а науковий матеріал поступово зредукувався до кількох коротких статей і повідомлень. Таким способом одинокий національний історичний журнал, публікований в Україні, здегенерувався до провінційного видання присвяченого історії й діяльності партії. [...]

Пріцак Омелян. Некролог із постскриптумом // *Свобода* (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1977. – 14 травня. – №110. – С.2; 21 травня. – №116. – С.2

Дмитро Чижевський (1894–1977)

[...] Продукцію в Україні під комуністичним режимом в науках гуманітарних Чижевський ставив дуже низько: праці з мовознавства, літератури, філософії та історії. Про «Український історичний журнал», що виходить в Києві від 1956 р.³⁶, Чижевський казав: «Годиться для готтентотів...». [...]

Феденко Панас. Дмитро Чижевський (1894–1977) // *Український історик.* – 1978. – №4. – С.105

³⁶ Так у тексті.

На нашій не своїй землі

«Український історичний журнал» за червень 1978 р. вмістив рецензію Я.Ісаевича на книжку С.Висоцького «Средневековые надписи Софии Киевской (по материалам граффити XI–XVII вв.)», Київ: в-во «Наукова думка», 1976, 456 ст. Книга охоплює 292 написи-графіті, 98 з яких були опубліковані 1966 року тим же автором у книжці (теж російською мовою) «Древнерусские надписи Софии Киевской XI–XIV вв.», та дає палеографічну та джерельну аналізу описаних і досліджених кириличних написів. Як пише рецензент: «Особливо цінною знахідкою була абетка, що включає 23 літери грецького алфавіту (крім 'пси'), а також кириличні літери Б, Ж, Ш, Щ». Висоцький намагається довести, що такий склад абетки відбиває один з ранніх етапів формування східнослов'янської писемности.

Маївський Юрій. На нашій не своїй землі // Сучасність. – 1979. – №6. – С.123

За кулісами проголошення 1500-ліття Києва

[...] Перед у пропаганді ювілею ведуть «Український історичний журнал» та «Літературна Україна», тоді, коли у центральних історичних журналах «Вопросы истории» та «История СССР» немає ніякої згадки про київський ювілей. Це саме бачимо у центральних партійних періодичних виданнях: «Коммунист» в Москві та «Комуніст України» в Києві. Там про ювілей Києва ні слова. Хоч, наприклад, там є спеціальні статті про 325-ліття «воз'єднання» України з Росією.

Тому що такі речі в Радянському Союзі не випадкові, вони мусять мати свою причину. Мабуть, передання офіційної «ініціативи» київським партійним органам матиме подібне завдання, як у випадку схвалення радянських анексій місцевим населенням, а саме, через «прохання» місцевих делегатів прийняти у склад СРСР дану територію. Також можливо, що це було зроблено, щоб себе забезпечити: якщо культурний світ виявить безпідставність київського ювілею, можна буде легко звалити всю вину на «недорозвинених» українських націоналістів».

Пріцак Омелян. За кулісами проголошення 1500-ліття Києва // Сучасність. – 1981. – №9. – С.54

Український історичний журнал. Київ, 1976–1978

Автор цих рядків уже довший час слідкує за змістом Українського історичного журналу і не раз уже завважив, як основні зміни в національній політиці росіян віддзеркалені в ньому. Після упадку Шелеста, журнал цей так змінився, що його тепер аж ніяк не можна назвати українським журналом. Під сучасну пору він є україномовним журналом імперії та її комуністичної партії.

Щоб розмір цієї проблеми підтвердити більш конкретними даними, я переглянув і частинно прочитав 264 статті у 17 із 36 чисел УІЖ за роки 1976–1978. Переглянув теж списки із 344 книжками, виданими в Україні та 224 кандидатськими і докторськими темами та монографіями, що були надруковані у тих 17 числах журналу. Відносно статей, чисельні висліди тієї аналізи виглядають так:

Статті (264)

Число	%	Характер статей
148	56,1	Ідеологія і історія КП
53	20,1	Історія від 1914 р.
23	8,7	Історія до 1914 р.
35	13,2	Міжнародні відносини
5	1,9	Політика і різне
264	100,0	

Кількість статей на домашні теми була 229 та з того тільки 31 або 13,5% статей можна вважати аполітичними статтями.

Цифри ці вказують на те, яка незвичайно мала кількість статей займається історією до 1914 року. Ще менше статей займається проблемами, що мають будь-яке відношення до минулого України. Та й ті статті обговорюють не центральні проблеми історії України, а досить дрібні справи. Центральними проблемами історії України займаються росіяни на сторінках російських журналів, тільки що там Україна трактована не як політична чи національна одиниця, а як складова частина імперії.

Про ці речі можна легко переконатися, читаючи заголовки статей УІЖ. Читачеві цих рядків може буде тяжко в це повірити, та в 17 числах того журналу я знайшов тільки 11 статей, що займаються минулим України, їх автори і заголовки такі: М.Ю.Брайчевський, «Руська Правда про втечі від феодалного гніту»; Матвієнко А.А., «Переправа російських військ через Дунай (1877 р.)»; Крутиков В.В., «Гірничопромислова буржуазія України та митна політика царизму в останній чверті XIX ст.»; Котляр М.Ф., «З історії переростання племінних союзів у територіяльні об'єднання в Східній Європі (VII–X ст.)»; Ляшенко Л.Т., «До питання про російсько-українські культурні зв'язки з південнослов'янськими країнами в XIX ст.»; Флоря Б.М., «З історії взаємовідносин українського козацтва і російського уряду (80-ті–90-ті роки XVI ст.)»; Скржинська М.В., «Скити, сармати й інші народи Північного Причорномор'я в зображенні Плінія Старшого»; Рум'янцева В.В., «Про розвиток геральдики і емблематики міст України»; Смолій В.А., «Зміцнення торговельно-економічних зв'язків Правобережної України з Росією в другій половині XVIII ст.»; Кожолянко Г.К., «Антифевдална боротьба селянства Північної Буковини в кінці XVIII – на початку XIX ст.»; Заремба С.З., «Возз'єднання України з Росією у висвітленні українських літописців другої половини XVII – першої половини XVIII ст.».

Роллю УІЖ як україномовного журналу на службі російського комуністичного уряду унагляднюють такі цитати: «Згадуючи зрадницьку діяльність І.Виговського, П.Дорошенка, П.Тетері, Д.Многогрішного, І.Самойловича...»^{4*} та «Гнівно тавруючи зрадницькі дії частини козацької старшини та гетьманів І.Виговського і І.Мазепи...»^{5*}.

Тільки російські окупанти та їхні вислужники³⁷ можуть ті історичні поста-ті назвати зрадниками України.

Серед українців є багато людей, які думають, що редактори журналу друкують речі, що від них росіяни вимагають, тільки тому, щоб мати змогу за ту ціну пропускати суто українські теми чи робити суто українські висновки, про які читач може довідатись, читаючи «між рядками». Вище подані цифри та заголовки статей вказують на те, що такий спосіб думання доволі наївний.

Історія після 1914 року, це уже історія революції та СРСР. Вона без пере-станку міняється, залежно від особового складу в Політбюро. Та проблема без-перестанних змін в інтерпретації історії СРСР загально відома і тому немає потреби тут над нею зупинятись. [...]

Мельник М. Український історичний журнал. Київ, 1976–1978 // Український історик. – 1981. – №1/4. – С.221–222

Відповідь директорів Інституту історії АН УССР – Ю.Ю.Кондуфорові

Як відомо, на українському книжковому ринку в діяспорі недавно під фір-мою Українського Історичного Товариства появилось особливе видання – пер-ший Історичний Атлас України, як вислід піонерського почину нашого геогра-фа, д-ра Івана Теслі, картографа Євгена Тютька та головного редактора, нашого історика й zarazом голови УІТ – д-ра Любомира Винара при співпраці консуль-тантів³⁸. Як можна було сподіватися, згадане видання викликало негати-вний відгук серед кіл АН УССР (не Української Академії Наук, а імен-но «Академії УРСР») в Києві. Там, в умовах «загально-республіканського» маштабу ради-липлиували літами й дотепер виходило велике пшик з їхніх плянів, а тут, в ді-яспорі, без партійно-пропагандивного голосування, зі скромними фінансовими можливостями в умовах «зарубіжної» мізерії вийшов Атлас, бо справжня, нефар-бована на червоно любов до рідної землі й історичної традиції перемогла різні труднощі. Це, звичайно, не подобається червоним режимовцям і вони критику-ють в унісон «по повеленію начальства» виданий на поселеннях Атлас, бо що ж, мовляв, доброго може вийти з рук «українських буржуазних націоналістів»?

На чоло критикуючих висунувся директор Інституту історії АН УССР, член-кореспондент АН УССР – «товариш» Ю.Ю.Кондуфор, який дав інтерв'ю на сторінках «Українського історичного журналу» (ч.12, 1981, сторінки 22–26).

^{4*} Заремба, С.З., «Воз'єднання України з Росією у висвітленні українських літописців другої половини XVII – першої половини XVIII ст.», стор.47.

^{5*} Там же, стор.48.

³⁷ Прислужники.

³⁸ Тесля І., Тютько Є. Історичний атлас України / Гол. ред. Л.Винар. – Монреаль; Нью-Йорк; Мюнхен, 1980. – 190 с.

В згаданому інтерв'ю він подав до відома уявний чи дійсний стан підготовчої праці над виданням «Атласу історії УРСР» та використав нагоду злісно скритикувати виданий на поселеннях Атлас, заповідаючи видання «кращого» Атласу. Знаючи вже напам'ять аргументацію й стиль «науково-об'єктивної» писанини советчиків під адресою світу вільної української науки, можна би зігнувати згадане інтерв'ю. Але з огляду на те, що як у самому інтерв'ю, так і між його рядками знаходяться деякі «родзинки», які заздальгідь говорять про «наукову» вартість приготовлюваного підсоветського Атласу, до речі буде заторкнути принайменше важливіші місця цього інтерв'ю.

Не подаючи ніяких конкретних закидів і не виявляючи принаймні головніших недоліків «Історичного атласу України», «товариш» Кондуфор захлистується критикою загальникового³⁹, пропагандивно-фразеологічного порядку, мовляв, у Атласі «зовсім не відображено соціально-економічних, культурних і демографічних процесів, що відбувалися на українських землях». Кондуфор вдирається непотрібно в відкриті двері. Звичайно, «Історичний атлас України» можна було значно поширити в аспекті тематики соціо-економічно-культурного характеру й демографічних процесів, але тоді його видання коштувало б понад сотню тисяч доларів. А в нас «загальнореспубліканських» можливостей немає. У пляні є видавання у вільному світі численних і поважних публікацій з українознавчої тематики, особливо українською мовою, які виявляли б українську наукову правду. Бо підсоветські видання або зовсім фальшують її, або представляють у кривому дзеркалі. Тому в «Історичному атласі України» головню подано основи історичної географії, тобто тематика, головню спрямована на історично-політичні проблеми, актуальні в нашій добі змагань українського народу за його фізичне й духово-культурне існування у рамках власної державности. Це ж подуманий піонерський почин, який має бути головними напрямними для дальших дослідів і публікацій на тому полі.

Кондуфор не може дарувати авторам, редакторів й консультантам, що вони «ігнорують вирішальне значення для історичної долі українського народу Великої Жовтневої соціалістичної революції...» і це найправдоподібніше належить до тих найважливіших «недоліків» Атласу. Дальше він закидає, навіть не заїкнувшись, намагання авторів «винаходити» якісь ніколи не існуючі «українські держави». Так, отже, окремі карти, присвячені «українським державам» Дорошенка, Мазепа, Розумовського. Насправді ж, як відомо, ці гетьманства, що користувалися певною автономією, входили до складу російської та польської держави. От до чого договорився відголосок і побігайко «атеїстичного» чужого! «Товариш» Кондуфор, мабуть, не знає, або не хоче знати під диктатом партійної «науки», що історичні явища, події й факти оцінюються фаховими істориками з позицій часу й історичних обставин, у яких вони заїснували, а ніколи зі становища сучасності (ідеологічно-політичних директив партії), бо це є нігілістичне відношення до історичного минулого й до історії як науки. Це знають кращі аматори історії, а тим більше повинен знати «директор Інституту історії АН УРСР і член кореспондент АН УРСР».

³⁹ Стереотипного, шаблонного.

Дивний комплекс національно-історичної меншевартості, чужий іншим народам, які також переживали різні форми політичного занепаду. Швайцарці боролися за свою волю, німецький цісар Гайнріх стояв у волосінниці, чекаючи на папську ласку в Канносі, чехи переживали на протязі століть панування германського світу. Угорщина була получена персонально унією з Австрією з тим, що Відень мав багато більше до говорення, чим Будапешт. Балканські народи важко переживали турецьке панування, а з'єдинення Італії наступило щойно в добі Гарібальді. З'єднані Стейти Америки щойно недавно відсвяткували 200-ліття своєї самостійності, а Канада по сьогоднішній час належить до «великобританського коммонвелту»⁴⁰, не переставши остаточно мати офіційний статус домінії⁴¹. Сама ж російська великодержавна виникла в початках XVIII століття. Колись фіно-московська Північ була колонією русько-української імперії – Київської Русі над Дніпром, а відтак найшлася під монгольським ярмом в політичних умовах імперії Золотої орди. Політично-державна верхівка фіно-московської Півночі настільки отатарилася, що генеалогічні корені пізнішої московської аристократії є повні татарських імен і назв. Лише поступово вдалося пануючим московської держави звільнитися з-під монгольського ярма, нав'язуючи відносини з Царгородом для скріплення династичних факторів, фабрикуючи церковно-політичний міт – «Москва – третій Рим» та організуючи в часах Петра основи російської імперії, що позначилося окупацією України, ліквідацією Запорозької Січи та участю у розборах⁴² Польщі. Але ніхто зі згаданих народів не має такого комплексу, як «товариш» Кондуфор, позбавлений особисто-людської й національної гідності. Вічна йому пам'ять ще за життя – Геростратова пам'ять!

В парі з недоцінюванням української історичної традиції й національної гідності «товариш» Кондуфор заявляє з роззброюючою щирістю; що «історія – глибоко партійна наука, важлива галузь ідеологічної діяльності партії», отже тим самим відкидає кардинальний принцип наукового об'єктивізму й історичної правди та робить з історичної науки фіякерську⁴³ шкапу, запряжену до ридвана⁴⁴ політики. Отже згідно з його власним поглядом так виглядає підсоветська наука й у дальшій консеквенції⁴⁵ в такому дусі має бути опрацьований «Атлас історії УРСР». Коментарі зайві! Такими словами ніхто інший, лише сам «товариш» Кондуфор, переконає нас про конечність видання «Історичного атласу України» на поселеннях; як антидоту до підсоветських фальшивок. Бо за його висловом «структура і зміст атласу (підсоветського – *Ол.Д.*) формувалася на непорушних ленінських принципах партійності та історизму», там має бути відображена «спільність історичного походження братніх російського, українського та білоруського народів, дружбу і співробітництво всіх націй і народностей нашої вітчизни (тобто не

⁴⁰ Британська Співдружність націй.

⁴¹ Домініону.

⁴² Поділах.

⁴³ Каретну.

⁴⁴ Великий екіпаж для далеких подорожей.

⁴⁵ Послідовності.

України, а «спільного котьолка» – апокаліптичного ССРСР! – *Ол.Д.*) і вкінці «більше половини їх (тобто запланованих 120 карт атласу – *Ол.Д.*) присвячено радянському періодові». Отже так має виглядати «радянський» атлас! Навіщо нам вдиратися у відкриті двері, коли сам «товариш» Кондуфор демаскує справжню ціль видання підсоветського атласу – червоно-пропагандивного антидоту до нашого Атласу, виданого в умовах вільної української науки. Власне видання нашого Атласу викликало замішання і сполох серед підсоветських фальшивників та спонукує їх до видання «кращого – радянського». Спасибі йому за його щирість (чи наївність?). Коли додати до вище сказаного реверанси Кондуфора під адресою «старшого брата» – при використуванні досвіду «кваліфікованих московських колеґ», тобто дослідників з Москви, а також певно й Ленінграду, які мають «свій-власний» підхід до інтерпретації східноєвропейської історії, в загальному матимемо доволі вірну картину підсоветського атласу.

Під кінець «товариш» Кондуфор дозволив собі на дуже далекий до академічного стилю, бо хуліганський випад, заявляючи, що «буржуазно-націоналістична спрямованість атласу (тобто “зарубіжного” – *Ол.Д.*) виявляється ... у вип'ячуванні діяльності “українських січових стрільців” і бандерівських “бандитів”». Зате советські «вожді» зі Сталіном включно, партійні галапаси⁴⁶, ЧК, ГПУ, НКВД, МВД, підпиті «красноармейци» й ціла пекольнодиявольська махіна апокаліптичного ССРСР з концентраційними таборами катівень і смерти під «московським караулом» – це хороші люди, які вимордували десятки мільйонів невинних людей з жінками, старцями й дітьми включно та виморили штучно витвореним голодом мільйони людей урожайної України, званої колись шпихлірем⁴⁷ Європи. Вони – хороші люди поступу й модерної цивілізації, а українські буржуазні націоналісти, бандерівці і державники – «бандити». Ось поняття науки, суспільної етики й революційної справедливості «товариша» Кондуфора!

Під кінець напружується рубом поставлене питання: з чого кури сміються і над чим крокодилі плачуть? Кури (навіть «радянські» з колгоспів!) сміються з того, що Кондуфор, вбравши червону тогу підсоветського науковця-члена-кореспондента АН УССР, говорить останні нісенітниці та компромітує тим самим і так уже скомпромітовану в очах світової науки підсоветську науку та демаскує своєю писаниною фактичну ціль видання «Атласу історії УРСР», а крокодилі плачуть над тим, що червоний науковець затратив людську й національну гідність в невірній службі для московсько-підсоветської, рабовласничої імперії.

Домбровський О. Відповідь директорів Інституту історії АН УССР – Ю.Ю.Кондуфорові // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1982. – 17 квітня. – №72. – С.2, 4

⁴⁶ Дармоїди.

⁴⁷ Комора для зберігання зерна.

УПА з перспективи 40-річчя (Спостереження і висновки)

[...] Наприклад, частинне уявлення про розміри терору і «заходів» влади в західних областях після закінчення війни дав І.П.Богодист у статті «Соціалістична перебудова західноукраїнського села» в місячнику⁴⁸ «Український історичний журнал» (1957, ч.2) та у статті «Піднесення політичної активності трудящих у боротьбі за зміцнення радянського ладу в західних областях УРСР (1944–1950)», що була друквана у тому ж журналі за 1959 рік, ч.6. Хоча мова таких статей теж пристосована до вимог офіційної політики, їхній підтекст дуже інформативний. [...]

Прокоп Мирослав. УПА з перспективи 40-річчя (Спостереження і висновки) // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1982. – 18 вересня. – №177. – С.2

Українська радянська історіографія про українську революцію та 1920 роки

[...] Друга новіша орієнтація критикувала дотогочасну монополію традиційної історіографії та підкреслювала, що ця історіографія, тримаючися так званих «певних» і «безглузких» тем, довела до «історії України без історії», в якій не було ніякої особливості українського історичного процесу і яка «нігілістично» ставилася до історичних наукових здобутків минулого – подій чи осіб. Коротше кажучи, нова історіографія звинувачувала традиційну історіографію, що їй бракувало марксистського підходу. Вона наполягала, що марксизм дозволяє існувати різним школам історіографії та що його засади багатогранності, діалектики, взаємопов'язаності та контекстуальності мають більше вартості для написання історії чи для вивчення розвитку історичних знань, ніж партійність. Вимагалось підкреслювати позитивні аспекти українського історичного процесу, брати під увагу наміри, а не лише дії політичних діячів та істориків минулого. Цей новий напрям, який був головно, але не виключно пов'язаний з Інститутом історії Академії наук УРСР і *Українським історичним журналом*, навіть твердив, що нова інтерпретація та реабілітація української історії чи історіографії є моральним «обов'язком», що мусить бути виконаний, інакше історія «судитиме» українських радянських істориків шістдесятих років⁴⁹. Треба також підкреслити ту увагу, яка зверталася на потребу розвивати українську суспільно-політичну думку та на пов'язання історіографії з нею, бо історіографія мала також відіграти важливу роль в створенні позитивної української радянської самосвідомості, патріотизму чи політичної культури^{6*}. [...]

Мигул Іван. Українська радянська історіографія про українську революцію та 1920 роки // Сучасність. – 1984. – №9. – С.68

⁴⁸ На той час – двомісячник.

⁴⁹ Йдеться про статтю: *Шевченко Ф.П.* Про суд історії // *Український історичний журнал*. – 1967. – №2. – С.45–54.

^{6*} Обговорення другого тому «Історія Української РСР», *Український історичний журнал* (далі: *УІЖ*), 1959, 2, стор.157–159; Ф.Шевченко, «Дискусія – неодмінна умова розвитку історичної науки», *УІЖ*, 1965, 3, стор.37–41; його ж: «Про створення “Вступу до історичної науки”», *УІЖ*, 1959, 1, стор.90–100, «Шляхом великого Жовтня», *Історіографічні дослідження в Українській РСР* (далі: *ІДУР*), вип.2, 1969, стор.3–17. Треба додати, що в дискусії взяли участь десятки українських істориків.

Тиражі видань в Україні

Українськомовні публікації в УРСР Рік видання	Наклад 1983	Наклад 1984	Наклад 1985	Наклад 1986
[...] Український історичний журнал [...]	2530	3285	2415	2595

Тиражі видань в Україні // Сучасність. – 1986. – №12. – С.135

Коментар редакції

[...] А *Український історичний журнал* в 1970 р. мав наклад 9700 примірників, а в 1980 р. 4600! Випуск цього ж журналу ч.4 за 1986 р. мав наклад 2610 примірників! [...]

Коментар редакції // Сучасність. – 1987. – №2. – С.118

На службі історичній науці: «Український історик», 1963–1988

[...] Тепер виринає питання про горбачовську відлигу і гласність на Україні. Як ставляться до неї і «перебудовуються» советські українські історики? Який теперішній стан української советської історіографії? З прикриття треба ствердити, що Інститут історії [Академії] наук УРСР і його орган – київський *Український історичний журнал* стоять досі на старих позиціях партійної історії, яка фальшує усі періоди історії України. Ю.Ю.Кондуфор, головний редактор УІЖ, і його партійні історики-апаратчики не включилися в боротьбу проти русифікації української культури й історії, не стали в обороні української мови і взагалі ставляться негативно або пасивно до руху національної самооборони, що його очолює Спілка українських письменників (СУП), і національно свідомі українські інтелектуальні сили – письменники, мовознавці, викладачі історії, українська свідомо інтелігенція, робітництво і селянство. [...]

Винар Любомир. На службі історичній науці: «Український історик», 1963–1988 // *Український історик*. – 1988. – №1/4. – С.35

Тиражі видань в Україні

Українськомовні публікації в УРСР Рік видання	Січень 1987	Січень 1988	Січень 1989
[...] Український історичний журнал [...]	2770	2315	4660

Тиражі видань в Україні // Сучасність. – 1989. – №7/8. – С.238

Археографія на новому етапі

[...] За свою базу поновлена Археографічна комісія має Інститут історії АН УССР, а для розширення наукової праці по інших містах вона має організувати відділи у Львові (при Інституті суспільних наук АН УССР) та Дніпропетровську (при Придніпровському науковому центрі АН УССР, в структурі Дніпропетровського державного університету). Київський «Український історичний журнал» (ч.10, 1989, стор.149–152) інформує, що з початком цього року буде створено 12 посад в Інституті історії АН УССР, і 4 у Львові. Працівники комісії здійснюватимуть аналізу актуальних проблем археографії, будуть планувати видавничу діяльність, вести пошуки історичних джерел і готувати їх до видання. Бюджетові асигнування для забезпечення праці зазначених осіб і розширення технічних можливостей поліграфічної бази має дати АН УССР.

Сучасний стан археографії оцінюється в київському журналі критично: «...археографічна робота в республіці – одна з найзанедбаніших галузей суспільствознавства. Догматизм, тенденційна односторонність, низький науковий рівень публікацій джерел, диспропорції продукції, що склалися в археографічній практиці у 70-их – початку 80-их років при повній бездіяльності Археографічної комісії АН УССР, призвели до того, що з поля зору дослідників випали цілі історичні епохи, різні аспекти багатовікового громадського й етнокультурного буття українського народу. В останні десятиліття стали особливо відчутними падіння престижу публікаторської роботи, брак кваліфікованих археографів; виявляється своєрідний антиджерельний напрям в історичних дослідженнях...». [...]

Археографія на новому етапі // Свобода (Джерсі-Сіті; Нью-Йорк). – 1990. – 29 березня. – №59. – С.7

Історичний роман Ліни Костенко

[...] Досить заглянути в *Український історичний журнал* сімдесятих років, щоб переконатися в цьому. Більшість надрукованих праць з історії були присвячені ролі партії в різних аспектах радянського життя-буття, значить, майже виключно ХХ століттю. Про інші доби не писалося, за винятком доби Хмельницького, де наголос робився на «возз'єднанню» України з Росією. [...]

Гусар-Струк Данило. Історичний роман Ліни Костенко // Сучасність. – 1990. – №5. – С.29

Національна самосвідомість українців на зламі XVI–XVII ст. (Підсумки, джерела, методи дослідження)

[...] Однак, пригадаю, залишається фактом, що востаннє питання національної свідомості українців XVI – першої половини XVII ст. дискутувалося на сторінках київської наукової преси ще у 1965–1966 рр. (Олена Апанович «Національно-визвольні війни в епоху феодалізму» // *Український історичний*

журнал. – 1965. – №12. – С.29–38; Іван Крип'якевич «До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII ст.» // Там само. – 1966. – №2. – С.82–84; Іван Бойко «Ще раз про характер національно-визвольних воєн в епоху феодалізму» // Там само. – 1966. – №2. – С.84–87). Потім дискусію притишили і придушили, бо наближався фатальний 1972 рік. Найкваліфікованіший, зрештою, фахівець у цій ділянці, Кость Гуслистий, який довгі роки накладав сам собі кляп на рота (що переконливо доводять його публікації: «Вопросы истории Украины и этнического развития украинского народа. Период феодализма». – К., 1963; «До питання про утворення української нації». – К., 1967), незабаром, у 1973 р., трагічно покінчив із життям. [...]

Дашкевич Ярослав. Національна самосвідомість українців на зламі XVI–XVII ст. (Підсумки, джерела, методи дослідження) // Сучасність. – 1992. – №3. – С.65

In the digest of publications of diaspora press that devoted to the “Ukrainian Historical Journal” lightens up the multifaceted reception of that time journal during 1958–1992. Article analyzed the various issues and contents of publications, the orientation and principles of editorial policy, the indexes of circulation, the influence of the political conjuncture and the ideological metamorphosis to the historians’ research practices in the Ukrainian SSR.

Keywords: “Ukrainian Historical Journal”, Ukrainian Soviet historiography, diaspora, diaspora authors, reception.

